NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VIII. ČÍSLO 4.

JOSEF ZUBATÝ:

„NAŠE ŘEČ“ A PROF. STREJČEK.

Ostatek.

Prosím nyní čtenáře, kterým by šlo o poznání, jak jsem mohl upadnouti o slově *předem* v bludy, které prof. S-a naplnily takovým úžasem, o trochu trpělivosti k výkladu snad až příliš slovičkářskému.

Prof. S. se podíval do Jungmanna a dočetl se tam, že je dvojí *před:* 1. podst. jméno, jež vězí v příslovečných výrazech *napřed, od předu* atd. (a tedy také v slově *předem,* jehož Jungmann neznal), 2. předložka. Také já jsem se podíval do Jungmanna, ale i jinam, i sám jsem o podobných otázkách uvažoval, vím také, že od doby Jungmannovy uplynulo hodně let, v nichž slovičkářství nezahálelo, a při vší úctě k Jungmannovu dílu vím také, že jeho mluvnické výklady jako mluvnické výklady jeho současníků bývají někdy zastaralé. Co *před* (nebo vlastně v praslov. znění *perd')* pův. bylo, nevíme, ale již počátkem historických dob je to v jazycích slovanských příslovce, znamenající »napřed«, anebo (a to obyčejně, v češtině mimo tyto sporné výrazy vždy) předložka s významem dnešním, a teprv v tomto významě si asi vytvářelo slovo *před* rozličné tvary s významy odpovídajícími předložce nebo pádové koncovce, jimiž se tato slova stávají příslovci jmenného rázu; skutečným podstatným jm. *před* v češtině nikde není, což nejlépe viděti z toho, že nedovedeme utvořiti věty, kde by *před* bylo podmětem nebo předmětem (na př. před domu je sešlý, dám opraviti před domu). V době mezi Jungmannem a dneškem jazykozpyt prohloubil poznání, že jazyk stále tvoří tvary nové napodobením tvarů starých, při čemž se často málo stará, vznikne-li tak tvar shodný s druhem slova, které je zákla-

dem nového tvaru. K nabízecí interjekci *na!* jsme si podle tvarů jako *dej* — *dejte* utvořili množné *nate!*, nabízíme-li něco několika osobám nebo osobě, jíž vykáme, ač interjekce jsou přece slova zvláště neohebná. Příslovce nejrozmanitějších tvarů spojujeme s předložkami nic nedbajíce, shoduje-li se příslovce s tvarem, jakého předložka žádá: říkáme na př. podle výrazů jako *do té doby, po tu dobu* také *dodnes, podnes,* podobně *najednou, pojednou, uprostřed* (*u-* je zde m. *v-*), *doprostřed, zprostřed;* přidáváme předložky, bez nichž jazyk dříve dovedl obstáti, na př. říkáme *vloni* vedle *loni,* místo *utř* naši předkové již před sty lety říkali *vnutř* (*vn-* je zde týž tvar předložky *v* jako ve *v něm* = *vnjem,* a z takovýchto tvarů asi pochází změkčení ve *vňutř,* přehl. *vnitř*) a tutéž předložku jsme si přidali znova a říkáme *vevnitř,* ze zatemnělých přechodníků *leže* atd. si lidová mluva vytvořila příslovce *vleže, vstoje, vsedě, vkleče, vchodě* atd. Příslovce *včera,* které samo je ztrnulý prastarý pád (asi ablativ) jména *večer,* spojujeme s předložkou a dáváme mu novou pádovou koncovku: *odevčíra (odvčíra), předevčírem (předvčírem).* Podle *zdola, dolem* říkáme *shora, horem,* ač k základu *hora* by ty tvary měly zníti *shory* (máme *shůry), horou,* a k slovu *shora* jsme si přidělali i *od shora* (Rais 14, 286), ba opakujeme předložku a řekneme někdy i *se shora.* K slovu *pod* vzniklo příslovce *spod,**) zaniklé již před počátkem našeho písemnictví, z něhož jsme si předložkami i pádovými koncovkami (z části podle vzorů, jež jsme našli v příslovečných výrazech jména opačného smyslu, *vrch)* natvořili hojnost nových příslovcí, jako *vespod, pospod, spodem, zespodu, pospodu* atd.; v starším jazyce se objevují i stupňovaná příslovce *nejspůze, najzespuoz,* Listy fil. 21, 384 (= nejspodněji), která se

---

*) Poměr mezi předložkou p o d a slovy utvořenými ze základu s p o d není dosti jasný. V ruštině a v jazycích jslov. (s jaz. církv.) je podst. jm. m. r. p o d' s význ. »půda«, také na př. »poschodí, podlaha, pryčna« a p.; slova příbuzná jsou č. půda, lit. pádas »spodek chodidla«, stind. padam (stř. r.) »šlépěj, krok, stanoviště, místo«, lit. peda, stsever. fet »šlépěj« a j., s nimiž asi souvisí staré indoevr. jméno nohy (stind. pâd, lat. pês, něm. Fuss atd.); slov. p o d' atd. by bylo podle toho, co je pod nohama, po čem se šlape. A z tohoto pojmu se v primitivních dobách jazykových mohl vyvinouti i význam slov. předložky p o d'; i funkci předložkovou by bylo lze vysvětliti z pův. jména (na př. předl. d l e je vl. nom. j. č. podst. jména znamenajícího »délka«). Byla i praslov. složenina j'z - p o d' (s měkkým jerem), kterou jako i s p o d' nalézáme již v st. srbštině s význ. »zespoda« (jako předl. s gen.); s ní se kryje předpokládané č. s p o d, jež etymologicky bychom měli psáti zpod (nikoho ovšem nenapadne toho žádati). Podrobnější výklad by doplnil k tomuto stručnému obrazu ještě některé drobnosti; zmínky zasluhuje zejména, že si ruština a polština vytvořily nové podst. jm. r. ispód, p. spód s význ. »spodek«.

ovšem v našem mluvnickém cítění druží ku příd. jm. *spodní*, jako stč. *přieze, záze* (více napřed, vzadu), žijící na Táborsku jako *příď, záď* (3, 231), ku příd. jm. *přední, zadní*. A tak se dívám i na tvary jako *předem, zpředu* atd., na nichž, jak jsem řekl již r. 1917, zřetelně lze stopovati vliv podobných tvarů původního podst. jména *zad*, které se v češtině zachovalo jen v příslovcích, jako *zadem, vzadu* atd., žije však ještě v ruštině a polštině s významy jako »zadní strana, zadní část«; také zde se zdá, že se původní význam vztahoval k lidskému tělu, mám totiž za správné výklady, podle nichž je toto slovo příbuzné se slovy jiných jazyků, znamenajících — s odpuštěním — »zadnici« (tento význam nalézáme na tom slově také v ruštině a polštině) a její životní výkony.*) Jako si z příslovcí *spodem, do spodu, od spodu* atd. polština vytvořila podst. jm. *spód* (spodek), tak si vytvořila i podst. jm. *przód* (předek); čeština si vytvořila jen podst. jm. *předek* (jako *spodek, svrchek* a podle *vršek* i *svršek* atd.), a nepůvodnost podst. jmen *před, spod*, kdyby vůbec u nás byla, vysvitla by čtenáři snad nejlépe z toho, že starší polština má i podst. jméno *zwierzch* (svršek), které vzniklo tak, jako kdybychom si my k příslovci *svrchu* přidělali podst. jm. *svrch*. Snad ani není náhodou, že skutečné podst. jm. je v slovanských jazycích pro starou dobu zajištěno jen v tvarech *pod', zad'*, jejichž původním významem byly pojmy věcné; u předložek *před, nad* již pro jejich nevěcný význam chápeme, že to asi nejsou původní jména podstatná, třeba si polština utvořila, jako najisto ve *spód*, nepůvodní skutečné jm. podst. *przód.***)

*

*) Touže původní metaforou pochopíme, říká-li se místy v Čechách a na Moravě spodní (= zadní) části snopu řiť, řití, řiťoví, řítoví, říká-li se někde spodku kmene, chmelové lodyhy, snopu a p. p...l (v. Kottův slovn.); slyšel jsem tak sám mluviti na Táborsku a Pacovsku a nepozoroval jsem, že by lidé, kteří se tak vyjadřovali, dost málo byli pociťovali, že by to byla slova neslušná, t. že by v nich ještě cítili metaforu.

**) Předložky p ř e d, p o d, n a d s kmenem z a d - i s předložkami p o, n a, z a tvoří v jazycích slovanských skupinu slov záhadných otázkami, jak máme vykládati společný závěr -d' a jak souvisí tvary mající tento závěr s tvary bez něho. Předložky vůbec, protože to jsou slova ve vědomí jazykovém obyčejně isolovaná a tedy nechráněná sdružením se slovy příbuznými ve skupinu slov navzájem se chránících, podléhávají změnám a jiným osudům často velmi záhadným; na př. skupina tvarů slovanských předložek odpovídajících významem naší předl. s k r z e (r. čérez s tvarem vl. círk. črez, círk. skvozě, skrozě, skozě, skosě atd.) je motanina tvarů více nebo méně podobně znějících, již je nesnadno dokonale rozmotati. Tvary s -d' nemusily vzniknouti stejně; -d v před, nad může býti příponové, jak se obyčejně vykládá (a v příponě -d' by opravdu mohl vězeti

A na konec o spojce *kdyžtě*, která byla nevinnou příčinou první nespokojenosti prof. S-a s »Naší řečí«. S. uznává, že příklonné *-tě* v některých případech opravdu je z pův. *-t je*; v jiných, t. v takových, kde tento původ není makavý, posud mu je *-tě* dativem sdílnosti zájmena *ty*, tedy *tě* = *ti*. Z poznámky na str. 11 dokonce vyčítáme, že dnes připouští aspoň možnost, že *-tě* je všude jen z pův. *-t je*, tedy i v případech, v kterých ten původ není nepochybný. Za dativ sdílnosti prý *-tě* vykládá Gebauer. Ale Gebauer *-tě* vůbec nevykládá, poznamenává jen k nč. příklonnému *-t*, že bývalo místo něho také stč. *-ti* a *-tě* (na př. též v Přír. ml. § 547). Co *-tě* je, pokud vím, nikde nenapsal; ale znám jeho názory nejen z Historické mluvnice, nýbrž i z častého osobního styku příliš dobře, abych mohl říci, že by se byl asi divně podíval na někoho, kdo by mu byl přišel s rovnicí stč. *tě* = *ti*. Ale i kdyby byl Gebauer skutečně pokládal *-tě* za dativ zájmena 2. os. (= *ti*), plyne z toho, že nikdo nesmí míti mínění jiného? Je veliké jeho dílo posledním slovem o vzniku a dějinách všeho, co tvoří český jazyk? Kdyby se prof. S. podíval do předmluvy 1. dílu Historické mluvnice, dočetl by se tam, že Gebauer sám soudil jinak; dočetl by se, že jsme tiskovou korekturu toho dílu s ním čtli já a prof. Flajšhans a že jsme jej »tu upozornili na nejednu mezeru a nesprávnost, kterou mezi tiskem mohl vyplniti nebo napraviti«. Co *-tě* je, věděl na př. Blahoslav (Gram. 272), Rosa (Čechořečnost 144), Jungmann (3, 559), ví Smetánka (Živ. sv. Otců 651): je to i podle jejich soudu *-t je*, a jako v stč. *-t* mohlo býti m. plného *ti*, i kde to není dativ sdílnosti (na př. dámť = dám ti), tak bývá stč. *-tě*, i kde my říkáme *ti je*, na př. co tě = co ti je?*) Že *-tě* je z *-t je*, potvrzují i doklady z rukopisů, které písmem rozlišují *ťě* a *ťe*, což v staročeské výslovnosti nebylo

---

nějaký tvar pův. kořene dhê-, slov. dě- »dělati«). v pod (a zad-) může patřiti ke kořeni, tvar za může býti etymologicky úplně nepříbuzný se zad- (v litevštině je předpona užů-, v níž snad splynuly pův. tvary předložek slov. v'z a za). Předl. nad je bez příslovečných výrazů, jaké jsme viděli u předl. před a pod; to proto, že na vyjádření pojmů, o něž by šlo, naše jazyky užily podst. jm. vrch (svrchu atd.).

*) Se stejným významem se říkalo, »jest mi něco, bolí mě, škodí mi«, v tázacím tvaru »co ti (tobě) jest = co tě, co ti škodí« a jistě také »co tě bolí« (na toto dokladů náhodou nemám). Když zanikalo vědomí, co -tě vlastně je, i otázka »co tě« mohla se zdáti mluvnicky obdobnou s otázkou »co tě bolí« a to vše mohlo býti i příčinou, že se místo »co ti škodí« začínalo říkati i »co tě škodí« a p. a že se snad vyvíjela u slovesa škoditi i vazba se 4. p.; takové změny bývají i v mluvě jednotlivých osob. Tak by se snad nejsnáze vysvětlilo, proč paní Zuz. Černínová, která jinak ti a tě dobře rozeznávala, r. 1652 dvakrát napsala v listě k synovi »aby Tě něco neškodilo« (1, 125).

jedno (stará čeština lišívala asi do 15. st. za měkkými souhláskami *ě* od *e*, říkalo se na př. jeden, česati, k ňemu, ale jěti, počětie = početí, ňěmý): *te* se v nich píše *te* (na př. zapeczeten = zapečeťen) anebo se měkkost hlásky *t* označuje bodem nahoře; *tě* (vl. *ťě*) naproti tomu *tie* nebo *tye*. Tak čteme na př. v musejním Passionálu 286 »toťe ten apoštol svatý Petr, jenžtoťe k Ježíšovi šel . . .; toťe ten přěsčastný apoštol . . .«, v Živ. sv. Otců »těžkáťe věc; tento člověk přišelťe sěm« (psáno všude *-te)*. A jiný důkaz snad máme z dnešní Moravy. 1, 255 jsme vykládali divné slůvko *tje*, žijící v Nové Říši v okr. telčském ve větách jako »on tje tam byl« z *-ť je*. Toto *tje* se tam vyslovuje s tvrdým *t;* také v Praze se s tvrdým *t* vyslovuje obyčejně na př. »dyt (= vždyť) je to pravda, dyt já tam byl« (má-li zde *j* určitě zníti, je skupina *tj* snadnější než *ťj)*. Nevíme ovšem, vznikl-li na př. výraz *on tje* (ont je, ontje) z původního *oně je* přímo, či změnilo-li se starší *ontě* (z pův. *oně je)* teprv znova v *oně je, ont je;* první případ bychom chápali tak, že se drželo jazykové vědomí slovní samostatnosti obou částí tak určitě, že nesplývaly v *ontě*, v druhém (mně pravděpodobnějším) bychom měli doklad jazykového rozboru, jaký se v jazyce časem objevuje (tak na př. m. *a on* se v nejstarší češtině říkalo *an*, ale již v staré době se jazyk vracel k pův. *a on)*. Ale tolik je jisto, že ze stč. »přišelťe« ani z mor. »on tje tam byl« nikdo nevykouzlí věty s pův. dativem sdílnosti *ať ti, ať tě*.

Mou neznalost Historické mluvnice Gebaurovy dokazuje prof. S-ovi druhá věc, kterou mi vyčítá. *Když tě nemohl* (a *když tě se dostalo* 5, 30) vykládám ze *když ť je* . . . (a proto mám za mluvnický nesmysl, říká-li se *když tě* ve větách, v nichž *je* = *jest* nemá místa anebo se opakuje, jako na př. »když tě věc je rozhodnuta«). Ony staré doklady jsou z Kral. bible, v 3.os. j. č. složitého perfekta prý se již v 16. st. neříkalo *jest, je* (dělal, ne dělal jest, dělal je), *když tě nemohl* tedy nemohlo vzniknouti z *když ť je nemohl*. Předně ani není tak docela pravda, že by se zde již v 16. st. spona *jest, je* byla vždy vynechávala; prof. S. vyčetl zase ze slov Gebaurových, co v nich není. Gebauer podle pravdy učí: »Tu, v os. 3., je vynechávání toto velmi rozšířeno již v textech starých; časem šíří se víc a více; více a rychleji v sing., nežli v plur.; Philomates 1533 posmívá se výrazům *nesl jest*« atd.« Tak se mi zdá, že by se byl Philomates neposmíval výrazům, jakých by nebyl čítal nebo slýchal v své době, a doklady, ovšem řídké, minulých časů s *jest, je* trousívají se i později a nalézáme je i v lidové písni (. . . když je rozum bralo, na matku se ptalo). Ale nesejde na tom. Již 1, 126 jsem vyložil, jak se na takové věci máme dívat. Spojování příčestí na *-l* v 3. os. j. č. s *-tě* je

v češtině velmi staré a drželo se v ní velmi dlouho: viděli jsme nahoře stč. *přišeltě*, v bibli Kral. jsou tvary podobné časté, z mor. písně jsme 5, 30 uvedli doklad *přišeltě k nám*, ještě u spisovatelů nových (na př. u Jiráska) čítáme časem podobně; ale neznám dokladu, aspoň starého, kde by bylo *přišeltě jsem, přišlitě* ap., kde by *-tě, -t je* bylo mluvnicky nesprávné (za nemožné ovšem takové doklady nemám). Doklady se hojně rozmnoží, přidáme-li k nim takové, kde příklonné *-tě* (podle zákona Wackernaglova!) není za příčestím, nýbrž za prvním slovem věty, kterým tu bývá zájmeno, zájmenné příslovce nebo spojka: tedy ono *kdyžtě nemohl* (na začátku věty by bylo *nemohltě), jenžtotě šel* v Pass., *jenžtě tebe ke mně poslal* Pass. brněn. 30, *tentě byl cil* Kral., mor. *on tje tam byl* atd. Vůbec je nepochybné, že právě toto *-tě* z *-t je* odedávna bylo v češtině oblíbeno; nalézáme je pravidlem i ve větách bez *l*-ového příčestí a možné jinak *-t jest* se objevuje jen spíše jako výjimka. Tak se říkalo *nebtě hrozný, totě ten, dobrotě tobě . . ., jedentě dobrý Buoh* atd. (Mat. 148a, 214a, 286b, 302a), ale jen ojediněle na př. *toť jest Jan Křtitel, takýchť jest nebeské království* (238a, 302a; tato památka obyčejně píše *toť jest*, ne *totě*, jak se potom říkalo). Tvary jako *přišeltě* nebo *-tě přišel* bývaly odedávna ustálený způsob mluvení, v němž se *-tě* cítilo již skoro jako souznačný tvar částice *-t;* a takové tvary se tvoří mechanickým napodobením starých vzorů, aniž je mluvící osoba teprv skládá ze součástek, z nichž původně vznikly. Proto se tvořily i v dobách, kdy *je, jest* u *l*-ových příčestí zanikalo nebo i úplně zaniklo, jako spojka *ano* vznikala ještě dávno po době, kdy ukazovací částice *ono* »hle«, jež v *ano* (z *a ono)* vězí, v češtině západní zanikla.

Prof. S. má ještě jinou námitku, která by moje výklady opravdu porážela, kdyby byla správná: podle nich by se prý »asi« musilo správně říkati ne *nemohl jest*, nýbrž *není mohl*. Našel u Gebaura z Evang. sv. Mat. s homiliemi (136b) větu »*nenieť umřěla* dievka, ale spí« (Mat. 9, 24). Po česku se přece říká dnes *nemohl jsem*, říkalo se tak v 16. st. a již dávno před tím, neříkalo se *nejsem mohl*. Proč by se tedy bylo mělo říkati *nenie mohl*, ne *nemohl (jest)?* Slovanské *-l*-ové příčestí vzniklo z příd. jmen podobných asi slovům *znalý, umělý, opilý*, která se v době praslovanské nebo spíše předslovanské spojovala s potřebnými tvary slovesa *býti* (a v 3. os. bývala jistě odedávna i bez nich) jako jiná příd. jména na vyjádření přísudku a mívala zde ovšem tvary nesložené. Jako podnes říkáme *jsem živ*, říkávalo se i *jsem znal*, což znamenalo »jsem znalý«. Spojení slovesa přítomného tvaru s takovým příd. jm. mělo význam přítomný; bylo-li takové příd. jm. odvozeno

od slovesa dokonavého, vyjadřovala věta zase přítomnou vlastnost, ale výslovně jako následek něčeho dokonaného, minulého, tedy na př. *jsem poznal* (= jsem poznalý) znamenalo »jsem takový, který poznal«. Z takových vět se rodily věty, v nichž tyto výrazy nabývaly významu pravého perfekta, jaký vlastně již často měly i výrazy s příd. jménem slovesa nedokonavého; i věta *jsem znal* (= jsem znalý) mohla vyjadřovati vlastnost nebo trvání nějakého stavu, vzniklého z minulého děje. Tenkrát, v době předhistorické nám neznámé, se mohlo říkati *nejsem znal* (= nejsem znalý), jako se říká podnes *nejsem živ*, mohlo se říkati i *nejsem umřel* (= nejsem umřelý, mrtev). Ale tato stará perfekta dávno — v různých slov. jazycích se to děje v nestejných dobách a nestejnou měrou — mohla nabývati významu prostě minulého; tak vstupovala na místo, které patřilo nesložitým tvarům minulým, t. zv. aoristům. Tyto rozdíly se v češtině vyrovnávaly již před počátkem českého písemnictví, toto vyrovnávání pokračuje v době historické a ukončuje se asi koncem 15. stol. vítězstvím tvarů perfektových nad aoristy, které se trousí v 16. stol. ojediněle jen jako mrtvé archaismy. Řekne-li kdo dnes na př. *pil jsem, opil jsem se*, může to buď znamenati, že jsem ještě v stavu následků pití, opití (perfektum), anebo se prostě vypravuje, že jsem v minulosti pil, opil se, beze zření k tomu, trvají-li následky posud či nic (aorist). Složité tvary perfektové bez pravého perfektového významu *(pil jsem, opil jsem se)* nahrazují bývalé aoristy *(pich, opich sě)*; záporná částice v tvarech nesložitých byla u slovesa *(nepich, neopich sě)* a toto místo zachovávala i v pozdějších tvarech náhradných, vstupujíc na totéž místo i ve vlastním perfektu. Přirozený následek těchto dějin českých minul. časů jest, že již v nejstarších dobách našeho písemnictví doklady složitého perfekta se záporkou u slovesa pomocného jsou nesmírně vzácné archaismy. Takový archaismus je *nenieť umřěla dievka* (je to významem skutečné perfektum, znamená to »není mrtva«, vulg. non est enim mortua puella). Gebauer jej citoval z druhé ruky, z Rozboru, kde byl právě pro vzácnost uveden; kdyby se byl prof. S. podíval do vydání, vyšlého po Gebaurově smrti, byl by na téže stránce touž větu našel ve znění v 14. st. již obvyklém *neumřěla jest dievka*, a k tomu tvar s *-tě* (= *-ť je*) ovšem zněl *neumřělatě*.

Zbývá námitka, že se spojení s *-tě* objevuje i v dokladech, kde by rozvedením v *-ť je* vznikla věta nemožná. Uvedl jsem takové doklady z doby starší již 5, 30; přidávám »nevímtě smutná co víceji poslati« Zuz. Čern. 284. Že se vlastní mluvnický význam v ustrnulém způsobu vyjadřování zapomíná a že se ho v tvaru ustrnulém někdy užije i nesprávně, je věc známá každému, kdo

se obíral jazykovými otázkami. Říkávalo se na př. »přišla pěš, přišli pěš«, ač slovo pěš je původně 1. p. jedn. č. muž. r., neshoduje se zde tedy tvarem se slovesem přišla, přišli; říká se na př., že se přátelé bavili sedě, ač *sedě* je přechodník jedn. č.; je známo, jak všelijak se u nás užívalo slova *an*, když z jazykového citu vymizelo vědomí, že v něm vězí *a on*. O takových »nesprávnostech« jsem napsal 1, 126: »Co si jazyk živý utvořil, jest jeho majetkem, a je-li schopno života, dobude si práva i v písemnictví«. *Kdyžtě* s nesprávnostmi, s jakými je čítáme v novinách, je ovocem nedostatečného mluvnického vzdělání lidí, kteří je uvedli z nepochopeného dokladu Jungmannova do škol, do mluvy živé vůbec nevniklo, neřku-li aby bylo prokázalo schopnost života; v bohatých sbírkách k chystanému slovníku nového jazyka spisovného není z doby, kdy se ještě po staru časem psávalo *-tě* (ačtě a p.), posud ani jediného dokladu spojky *kdyžtě* (spíše se psávalo *kdyžto*, s čímž srv. u Jungmanna 2, 49). Nesprávné užívání slovních tvarů s *-tě* nemá dosti opory ani v jazyce starém. Jsou doklady dokazující, že se mluvnický význam této příklonky zatemňoval, ale proti dokladům mluvnicky správným je počet jich opravdu nicotný: proč mají rozhodovati doklady nesprávné? Prof. S. ovšem již r. 1917 napsal, že jeho poznámky a výpisky svědčí proti výkladu mému, a opakuje v Hovorech, že je v bibli Kralické hodně dokladů, svědčících o jiném, než tvrdí »Naše řeč«, ale z dokladů těch uvedl r. 1917 jediný, který je již u Jungmanna a podle »Naší řeči« je docela správný. R. 1917 si prof. S. nepřál, aby se pochybovalo o oněch jeho výpiscích; měl by je konečně někde uveřejniti a »Naše řeč« je ochotna sama jim popřáti místa. Sice by se mohlo státi, že by v jejich existenci opravdu nikdo nevěřil. Dnes píše podle jediného dokladu mého, že se příklonky té užívalo nesprávně již ve 14. stol., a ví hned, »že se tedy již ve 14. stol. původ příklonky, byl-li skutečně jen ten jediný z *-t-* je, *vůbec* necítil« (pozn. k str. 11). Jsou doklady takového mluvnicky nesprávného *-tě* především ve ztrnulých rčeních *na moutě, jaktěživ*; i takové věci jsou dobře známy každému, kdo se obíral podrobněji dějinami jazykovými.*) Je-li *jaktěživ* na př. ve větě 1. os. vlastně mluvnicky neoprávněno, je lexikálně neoprávněno na př., řekne-li kdo ženské osobě »milá brachu« nebo »holečku« *(holec, holček = holeček* jsou slova již v staré době doložená jen jako příjmení; *holec* je mužský tvar ke jménu *holka* a základ jména *hoch*, které je domácký tvar k pův. tvaru *holec*, jako *brach, kmoch* k pův. tvaru *bratr, kmotr)*.

*) Rais 14, 298 píše »pranamoutě«; to je výraz, který zvláště jasně ukazuje, jak málo cítíme, co na moutě vlastně je.

Jiné doklady takového mluvnicky neoprávněného *-tě* (ve větách, v nichž by *-ti je* bylo nemožné) jsou v staré době, v níž *-tě* ještě bylo v živém obyčeji, svrchovaně řídké; uvedl jsem prof. S-ovi všechny, které znám, kdežto dokladů se správným *-tě* jen na př. z Evangelia sv. Matouše s homiliemi, z Kralické bible a z listů paní Černínové by se nasbíraly desítky. *Kdyžtě* ani v tvaru správném nemá v staré době hojnějších dokladů, bylo koncem 19. stol. do spisovného jazyka uvedeno lidmi, kteří jeho mluvnickému skladu nerozuměli a učili ho proto užívati beze zření k němu; je-li hříchem i proti něčemu takovému se postaviti, pak ovšem nezbývá než vyplniti touhu prof. S-a, nechati »jakéhosi brusičství« a vydati náš spisovný jazyk na pospas jazyka neznalým spisovatelům a novinářům. Dokladů nesprávného *kdyžtě* i nesprávného *-tě* i já jsem dychtiv, ovšem z jiné příčiny než prof. S.: jsou mi doklady zjevu každému jazykozpytci zajímavého, nenáhlého zapomínání mluvnického základu jazykového tvaru. Neviděl jsem ovšem ještě jazykozpytce ani uvědomělého přítele svého jazyka, který by radil, uvádí-li se již mrtvý tvar do spisovné mluvy jazyka živého, aby se brály za základ ojedinělé doklady mluvnicky nesprávné, ne hojné doklady mluvnicky správné.*) Snad pochopí prof. S. snáze tuto větu, dám-li mu jiný příklad.

Proti našim radám, aby po vzoru mluvy lidové i jazyk spisovný rozlišoval přivlastňovací *jejich* od nepřivlastňovacího 2. p. mn. č. *jich*, klade na str. 28 otázku, proč se nedovoluje psáti »sázím ho (strom)« nebo »vidím ho (dítě)«. Žádný Čech na světě prý neříká v obyčejné řeči »sázím jej (strom)« a »vidím je (dítě)«.**)

*) Že k d y ž t ě pochází ze střední školy, potvrzuje mi nyní i kol. Smetánka (který po celou dobu války byl službou v Dalmacii a na Černé Hoře); i on poznal toto slovo jako žádaný školský překlad lat. příčinného c u m. R. 1917 jsme také čtli, že by se kdyžtě nemělo zapovídati, »kde ho smysl žádá«. Lidový jazyk se obejde bez něho (obyčejně pouhým k d y ž), vzniklo v době, která oplývala příklonným *-t* a *-tě*, i v této době se ho skoro neužívalo, a dnes najednou ho spisovný jazyk potřebuje. Proč jiného než proto, že by měl o jedno slovo víc, kterým by se lišil od češtiny skutečné? I ve 14. stol. stačilo pouhé k d y ž, jako stačí dnes; Mat. 131a na př. čteme »ktož muož tak pravedlný býti, by jemu božie pomoci nebylo třeba, když ten, jehož mezi narozením žen (= mezi zrozenci z žen) žádný věcší nenie, sám o sobě praví zjěvně: Nemnož člověk sám od sebe nic učiniti, jediné což jemu z nebe dáno bude«.

**) Před r. 1920 bych byl snad napsal stejně i druhou část jeho příkladu. Ale o prázdninách toho roku jsem takové j e m. h o v stř. r. slýchal u prostých venkovanů na Krumlovsku a mou zkušenost v hovoru o jiných věcech potvrdil dr. Oberpfalcer, který se obírá studiem tamní mluvy. Aby nebylo nedorozumění, nevyčítám to prof. S-ovi; překvapilo mne to stejně, jako když jsem r. 1917 slyšel v lidu na Vlašimsku p ř e d e m.

A pokračuje, že by snad bylo při té příležitosti možno zavrhnouti všecky přechodníky, kterých živý jazyk dávno již neužívá. Prof. S. zde ovšem srovnává věci, které se nekryjí. Něco jiného jsou tvary *jej, je* v stř. r. a přechodníky, věci, které tradice literární odedávna podnes drží pevně a jednomyslně — nehledíme-li k chybám, jež plynou z nedokonalé znalosti spisovného jazyka u některých spisovatelů —, a něco jiného rozdíl mezi *jich* a *jejich*, který se ve spisovné mluvě počíná objevovati již v památkách staročeských, při čemž veliký význam má okolnost, že se dnešní spisovná mluva kolísá mezi oběma tvary a že je ziskem jazyku spisovnému, dovede-li ostře rozlišovati různé odstíny mluvnické.*) Přechodníků spisovný jazyk podnes užívá podle pravidel staročeských, ale v starší době se objevují i odchylky, které by byly dnes vytýkány jako chyby, odchylky zase zajímavé jazykozpytci, který v nich vidí doklady, jak se přechodníky již dávno v jazykovém vědomí z původních příd. jmen slovesných počínaly měniti v slovesná příslovce. V Turecké kron. 2, 235 »(jeničaři) u dveří *mlče* stáli«, 263 »*mlče* se navracovali«; při tomto *mlče*, z jiných dokladů známém již Jungmannovi, vzpomínáme, že to slovo, protože bylo pociťováno jako příslovce, i tvarem se měnilo v příslovce, že již v staré době vznikají z něho slova *mlčečky, umlčečky* (= v mlčečky, s přidanou předložkou jako vleže, vsedě a p., nebo stč. vespěčky z přechodníku spě), *mlčkem*, později *mlčky*.**) I u Komenského bychom našli v přechodnících rozličné prohřešky proti staročeským i dnešním pravidlům spisovné mluvy; ba v Kral. bibli Nehem. 4, 3 čteme větu »liška příběhna prorazí zed«. Co by říkal prof. S., kdyby se někdo dovolával takových věcí a žádal, aby bylo našim spisovatelům dovoleno psáti »stáli mlče« a p.? A přece by také bylo úlevou žáčkům i spisovatelům,

*) Jak pěkně rozlišuje obojí význam na př. Kral. bible Soudc. 6, 5: jako kobylky ve množství přicházeli (nepřátelé), aniž j i c h neb velbloudů j e j i c h byl počet.

**) Mlčky, mlčkem jsou instrumentální příslovce vzniklá z přechodníku mlče kleslého v příslovce; vzorem k nim byly příslovečné tvary jako hezky, hrdinsky, německy, honem, hurtem, kvapem, právě tak, jako na př. z nom. j. č. pěš, když klesl v příslovce, vznikl tvar pěšky (pěškami). Pod. tvary jsou spěčky (vespěčky), mlčečky, nechtěčky, na východě ležačky, seďačky a p., v jejichž č vězí přechodníkové c změněné v č, protože kmeny s příponovým c v odvozeninách s k rády mívají č (slepice — slepička, chlapec — chlapeček, srv. 6, 189); a podle přechodníkových příslovcí na -ačky zase utvořeno mor. kolenačky (5, 157). Jungmann mlčky, mlčkem vykládá také z podst. jm. mlček a prof. S. zase může mluviti o nesmyslech, jako kdyby někdo říkal, že 1 × 1 je třeba milion; na způsobu, jak se jazykozpyt dnes na takové věci dívá, nic tím nezmění.

kdyby se nemusili učiti, kdy mají psáti *mlče*, kdy *mlčice*, bylo by novou pomůckou našim básníkům, o které se prof. S. pilně stará, kdyby podle potřeby verše mohli psáti jednou tak, po druhé onak.

*

Spisek S-ův je uzavřen kratičkou hlavou nadepsanou »Výsledek sporu«. Prof. S. zde shrnuje, v čem vidí ten výsledek, v tato slova: »Je nějaký? Zajisté. Veliké mravní vítězství mých »klientů«, dnešních básníků českých. Bylo nezvratně dokázáno, na jak mělkých základech jsou budovány nové zákony ‚Naší řeči' a ‚posudky', kterými je ubíjena a znásilňována básnická volnost slova«. Prof. S. patrně je v tomto sporu žalobcem, advokátem, soudcem a i znalcem v jedné své osobě. A dokonce i nějakou instancí, která posuzuje výklady znalcovy: prof. S. sám prohlašuje, jak prof. S-em bylo nezvratně dokázáno, co dokázati chtěl. Vím dobře, že každé přirovnání pokulhává, i přirovnání našeho sporu ke skutečnému soudnímu procesu; jistě by bylo nemístným žertem, kdybychom se ptali, kde je plná moc, jíž byl prof. S. ustanoven za zástupce svých »klientů«. Vlastně bychom se také mohli ptáti, kdo jsou ti jeho »klienti«; vždyť známe spisovatele i básníky, kteří nejsou tak proniknuti přesvědčením o nicotnosti naší práce jako prof. S.

Ale jedné věci zamlčeti nesmíme, o níž prof. S. svým spiskem i svými dřívějšími projevy proti nám opravdu podal nezvratný důkaz. Nemá ani dosti vědecké průpravy ani dosti dobré vůle, aby mohl býti dobrým soudcem, aby pravdu dovedl poznat a uznat, nehodí-li se mu. Dokazují to jeho námitky proti naším výkladům, jež skoro naskrze jsou pouhé pokusy nalézti něco, co by se mohlo zdáti námitkou. Zvláště jasným dokladem bezradnosti a umíněnosti, s jakou vede spor, který by přece měl býti vědecký, je jeho boj proti mým výkladům slova *kdyžtě*, v kterém se slepou snahou shledávati námitky dostal na př. až tam, že podle jediného dokladu, jehož ani neohledal, jak mohl a měl, usoudil, že se v staré češtině říkalo »asi« *není mohl*, ne *nemohl (jest)*. Podobná je otázka (26), nevztahuje-li se zákon Wackernaglův na ruštinu a lužičtinu: neví prof S. nic o tom, že lužičtina v rozličných věcech mezi jazyky slovanskými snad nejvíce podlehla jako jazyk národa osvětově i politicky ujařmeného změnám, že zvratné zájmeno *sja* splývá v ruštině se svým slovesem v jediné slovo a pozbývá tak možnosti státi o sobě, kterou čeština podnes zachovala? Vždyť by se stejným právem proti Wackernaglovu zákonu mohlo uvésti na př., že nestavíme již slov příklonných mezi vztažné zájmeno a slůvko *koli*, jak se dálo v starém jazyce (kdo

by koli vylil krev člověka, skrze člověka vylita bude krev jeho 1 M. 9, 6). A přidáme-li k tomu ještě S-ův zvyk, upravovati si fakta, o něž právě jde, tak, jak se mu nejlépe hodí, nemusíme vykládati, jak málo je příjemno vésti s ním spory, které přestávají býti vědeckou diskusí a zvrhají se v pouhou hádku. Zvláštní příčinu, která mě přiměla, abych na spisek S-ův tentokrát odpověděl, jsem uvedl: snad nikdy jsem nepsal nic s takovou nechutí jako tuto odpověď, a nepřeji si ničeho více, než aby mi nenastala již nikdy nezbytná nutnost něčeho podobného.

Nám výsledkem sporu jest, že se jím nic nezměnilo. Prof. S. doufá, že »jednou přece, dříve nebo později, vystřídají [jeho] tupitele mladší filologové s širším rozhledem, jemnějšího vkusu a taktu a [ti] že budou mít co odvolávat a opravovat ze starších ročníků ‚Naší řeči'«. Přejeme si upřímně, aby se takoví mladší filologové s širším rozhledem než my, jemnějšího vkusu a taktu, než je náš, brzy přihlásili a aby se tak stalo ještě za našeho žití; rádi bychom jim ustoupili a rádi bychom i pracovali s nimi, kdyby o naši pomoc stáli.*)

*

Odpovědí prof. Zubatého pokládám »záležitost« pamfletu Strejčkova za vyřízenu i pro sebe. Příti a vlastně hašteřiti se s prof. S. o věci, jež jsem mu vytýkal v loňské redakční odpovědi, nebudu;**) důvody toho jsem vyložil po dvakrát v NŘ. (7. 253 a 8, 46 n.) a nemám, proč bych své mínění měnil.

Kdyby si však někdo z našich čtenářů přál zevrubnějšího poučení o některé z těch věcí, jichž se nedotkl v své odpovědi prof. Zubatý, jsem ochoten vyložiti *jemu* a odůvodniti podrobněji v NŘ. naše stanovisko, tak jako jsem to učinil v 2. seš. letošního ročníku rozborem Strejčkova článku o psaní výrazů »s místa« a »se stanoviště«.

V. Ertl.

---

*) Ve Venkově příspěchal 6. ún. 1914 prof. S-ovi se svou troškou na pomoc dr. Václav Brtník. Je opravdu dojemná podívaná, jak se sešel zapřisáhlý nepřítel všelikého broušení s brusičem nejpřísnější řehole, a málem bychom se byli lekli, že je zle napravo i nalevo. Ale ještě včas jsme si vzpomněli, co asi oba spojuje.

**) Jen poznámku. Proti mé výtce, že prof. S. zkomolil náš citát »ne lásky zjev — mé mládí přišlo ke mně«, vynechav z něho slova »ne lásky zjev«, a že použil tohoto zkomoleného citátu k výtce, jako bychom onomu básníkovi vytýkali neprávem začáteční slovo »mé« za nepřízvučné (kdežto naše výtka se týkala slova »ne), hájí se prof. S. výmluvou, že mu citát zkomolil takto sazeč. Zapomněl však při té výmluvě, že v jeho článku ve Věstníku Jednoty Svat. Čecha bylo slovo mé, na němž založil svou výtku, vytištěno proloženě a že tedy v jeho rukopise bylo patrně podtrženo. Nebyl to tedy přece asi sazeč, kdo náš citát tak účelně zkomolil.

DROBNOSTI.

KLENČÍ, ČI KLENEČ?

V svém článku o jméně tohoto chodského městečka (N. Ř. VII, 193—203) jsem došel k tomuto závěru: Ze 14. a 15. stol. známe jen tvar Klenič z latinských listin. Tvary Kleneč i Klenčí, užívané dnes, vyskytují se vedle sebe od 16. stol. a rovněž se mezi nimi kolísá řeč živá domácího obyvatelstva. Oba ty tvary lze jazykově vyložiti bez obtíží, i jest třeba zjistiti, který z nich naší chodské obci náleží. Poněvadž ta věc nebyla rozhodnuta bez námitek, neodhodlala se ani ministerská revisní komise ke změně dosavadního úředního tvaru Kleneč. I vybídl jsem tamější inteligenci, aby k řešení přispěla jednak zjištěním tvaru, kterého užívají domácí prostí lidé v nenucené řeči sami mezi sebou, jednak vyhledáním starých dokladů, zejména z doby před pol. 16. stol., a to, možno-li, se 7. pádem tohoto jména. Na můj článek došla toliko jediná odpověď, a to od p. archiváře Fr. Teplého v NŘ. VII, 236 až 238.

Z jeho odpovědi vybírám, co přispívá k řešení naší sporné otázky: 1. Jan Fr. Hruška užívá v svém Dialekt. slovníku chodském tvaru Klenčí. V tom spise jsem opravdu našel jen tvar Klenčí, ne sice pod vlastním heslem v abeced. seznamu, ale v předmluvě, kde se autor zmiňuje mimo jiné i o území, z kterého sbíral jazykovou látku. Z Klenčí pocházela Hruškova matka, i jest patrno, že Hruška jako svědomitý filolog nejen chtěl, nýbrž i mohl správně zachytiti lidový tvar tohoto jména. 2. Svědectví tří starších klenečských občanů pro tvar Klenčí. 3. V chodském území je střední rod v míst. jménech velmi oblíben, na př. Draženovo, Houvězdo (= Újezd) atp., a rovněž jm. hromadná jak významu obecného (cíbí, talíří atp.), tak ve jménech tratových (Březí, Volší atp.).

Tato svědectví dokazují, myslím, bezpečně, že domácí prostí lidé užívají tvaru Klenčí. S velkou pravděpodobností (ne však s jistotou, srov. Újezd a Houvězdo) lze pak pokládati za původní jméno tvar Kleničí, doložený ze 16. stol., který byl v svém předchůdci Kleničie asi také předlohou pro tvar Klenič v latinských listinách dob předešlých. Tu má ovšem svou váhu i místní tradice o blízkém klenkovém lese za válek napoleonských. Z nadepsané dvojice tedy náleží pro chodskou obec přednost tvaru Klenčí, a proto se při vhodné příležitosti přimluvím za jeho úřední zavedení. — Tvar Kleneč jest pak nutno pokládati za tvar podruž-

ný, který ovšem nemusil vzniknouti podle něm. Klentsch, nýbrž z nepřímých pádů jména Klenčí, tak jako Přelouč z Přeloučí, Poříč z Poříčí, Podúleš z Podúlší (Podólšie) a p.

Ant. Profous.

*

V panském archivu v Koutě u Domažlic našel jsem v »bílé skříni« — (ježto archiv není uspořádán, nelze nález jinak označit) — rukopis s titulem: »Topografische Beschreibung der Herrschaft Kauth, Kuttenschloss und Neumark mit Einbegrief aller darinnen vorkommenden Merkwürdigkeiten. Verfasst im Jahre 1788.« — V této listině jsou seřaděny podle čísel všecky obce, které byly podřízeny vrchnímu úřadu v Koutě. V seznamu tom má Klenčí číslo 53 a zpráva o něm počíná takto: »5c. Klentsch, *Klenčí*, ein Fleken von 94 Nr. (dermalen 96) ... wird hier böhmisch gesprochen,« následuje podrobný popis městečka. Nás však zajímá hlavně doklad, že se už tenkráte Klenčí jmenovalo česky Klenčí a nikoli Kleneč. Také Božena Němcová píše (Sebr. spisy — Laichtrovo vydání — svaz. IX, str. 174): »povyk udělala zpráva, kterou rychlík z Března na Klenčský (nikoli Klenečský) úřad přinesl.«

J. Š. Baar.

ROSTENEC (7, 207; 264).

Ve zprávě o našem 7. č. z r. 1923 píše Frant. Sekanina, rodák z Žárovic u Plumlova, v Nár. pol. 18. list. 1923: »V mém rodném kraji od Prostějova na západ do Drahanských hor (Žárovice, Soběsuky, Hamry, Krumsín, Ptení, Prostějovičky atd.) užívá se slova *rostenec* velmi hojně, a to přímo ve smyslu »vrstevník, vrstevnice« (naši lidé arci říkali takřka důsledně *brstevník*). Říkalo se tam před 30 lety a dosud se říká: Francek Hájků je rostenec Methuda Šmudlovýho, Hanča Začalová je rostenka mé sestry, chodili spolu do školy ... Myslím, že to slovo je rozšířeno i po celém Prostějovsku do vlastních oblastí hanáckých«. Tato zpráva je zajímavá tím, že zajišťuje slovo *rostenec* i na Moravě. Bartoš se o něm nezmiňuje; snad proto, že slovo dobře známé nebudívá pozornosti sběratelovy, pochází-li sám z kraje, v němž sbírá, snad se mu zdálo nesprávným z příčin, které jsme naznačili 7, 209. Zmínky zasluhuje při tom, že ne přímo na Moravě, ale přece v »moravské«, t. lašské mluvě obyvatelů býv. pruského Opavska, dnešního Hlučínska, je zajištěno slovo *rostený*. J. Vyhlídal (Čechové v prus. Slezsku, 1895, 45) vypravuje v popisu tamějšího pohřbu, že mládence nesou družbové, kteří si na hlavu přivazují malé rozmarýnové nebo »rostené« věnečky; *rostený* zde znamená totéž,

co v Herbenových obrázcích z moravského Slovenska *rostlý* (rostlá vonička), t. »upletený z čerstvých rostlin, květin« (v. Kott, Arch. lexikogr. 8, 95 a Slov. 7, 589).

Moravy se týkají také zprávy pp. praporníka dra A. Stráška v MNO. a uč. Fr. Rigla v Kolíně; jsou ovšem negativní. U Uh. Hradiště se neříká rostenec, rostenka, nýbrž *vrstevník, vrstevnica*, o osobách věkem si blízkých; o osobách narozených přibližně v témže roce také *rovník, rovnica*, v Místku pak *rovesník*. Novou kladnou zprávu z Čech poslal p. Jos. Gut, lesní správce v Kopaninách u Bystřice na dr.: »Když jsem se od r. 1881 do r. 1888 zdržoval ve Veltrubech, veliké vesnici na Labi mezi Kolínem a Poděbrady jako lesní na tamním velkostatku, slýchával jsem slovo *rostenec* dosti často od lesních dělníků a jiných lidí, kteří se tak vyjadřovali o kamarádech, soudruzích a p., kteří s nimi vyrostli; říkávali o sobě »my jsme rostenci«. Lidé stejného jména říkávali »my jsme *jmenáci*« (m. jmenovci)«.

Co se synonym slova *rostenec* týká, píše nám p. řed. Em. Pavelka z Báňské Bystřice, rodák z Král. Dvora, že se u nich říkávalo: »Japabyho neznal, dyť (dyk) sme *školáci*«, t. j. chodili jsme spolu do školy. Slova *školák — spolužák* dříve i *spoluškolák*, jsou slova školská — je zde zkrácený výraz pojmu žáků téže školy, jako se podobně říká »jsme rostenci, vrstevníci, krajané«, jako naši předkové o lidech z téhož města, z téže země nebo roty říkali »mój měščenín, zeměnín, rotník« a p.

ORGANATICKÝ.

V Nár. listech dne 4. února večer byla otištěna tato zpráva z Vídně: »Již od soboty zuří zde *organatická* vichřice, která způsobila veliké škody.« V římském právě byla zásada: »Mater certa, pater semper incertus«. Kdybychom jí chtěli použíti na původ slova organatický v této novinářské zprávě, musili bychom slova mater užíti v množ. čísle, protože slovo organatický, jehož neznámý otec sedí v redakci Nár. l., mělo matky hned tři najednou, z nichž každá svým dílem přispěla ke zrození tohoto zmetka. Jeho první matka pochází až z Karaibských ostrovů: Je to slovo *orkán*, obměněné ze španělského slova *huracán*, které přinesli z Karaibských ostrovů španělští plavci jako název prudkého bouřlivého větru. To je matka vlastní. Druhá matka našeho slova byla Řekyně: je to slovo *orgán*, řec. organon (nástroj), po níž má zmetek své g místo k. A třetí matka, po níž má své končetiny, byla pořímštěná Němkyně: je to slovo *morganatický*, známé z t. zv. morganatických sňatků, které se nazývaly latinsky matri-

monium ad morganaticam podle něm. Ehe auf die (blosse) Morgengabe a k jichž pojmenování bylo užito, jak viděti, něm. slova morgen (morgan) s latinskou příponou -aticus. Je jistě málo slov, která by se mohla pochlubiti tak složitým rodokmenem.

POSUDKY A ZPRÁVY.

Dr. Štefan Hlavatý: *Vývoj skloňovania podstatných a prídavných mien slovenských.* Vydal Spolok sv. Vojtecha v Trnave 1922. Str. 275 za 30 Kč.

Kniha nebožtíka Hlavatého je první slovenská popřevratová práce odborná, první mluvnická monografie slovenská. Obsahuje úvod o postavení slovenštiny mezi jazyky slovanskými (str. 13—36), výklad o skloňování substantivních kmenů samohláskových (str. 37—147) a souhláskových (str. 148—162) a výklad o skloňování přídavných jmen, a to jednak jmenném (str. 170—236), jednak skloňování složeném (str. 237—268). První část knihy, o skloňování podstatných jmen slovenských, vznikla, jak sám vykládá, jako maďarská doktorská disertace v Pešti. Hlavatý ji přeložil do slovenštiny a marně žádal redakci Slov. Pohľadů, aby ji uveřejnila. Rozšířil tedy rukopis o vývoj skloňování slovenských jmen přídavných, ale i Matice slovenská i redakce Mladého Slovenska v Praze nechaly ho bez odpovědi, stejně i Slovenská liga v Americe. Na konec se díla ujal Spolok sv. Vojtecha v Trnavě. Tato křížová cesta odborné práce mluvnické měla ovšem i své příčiny vnitřní. Zatím co rukopis díla ležel zavřen v stolku, vstoupila podle Hlavatého do popředí »otázka pomeru jazyka slovenského a českého«. Dotazům se s počátku vyhýbal, ale na konec se mu nepodařilo vyhnouti se této otázce. Přepracoval tedy svoje dílo, a tím vzrostl rukopis ze 125 na 525 stránek; tím se do díla dostaly všechny výklady a zmínky o poměru slovenštiny k češtině. Autor ví, že tím vykonal práci, která nebude mnohým po chuti. Snažil se však od počátku až do konce býti věcný, objektivní, posuzuje všechno se stanoviska přísně vědeckého; proto se kritice *vědecké* podrobí ochotně. Připomíná ovšem, že od přívrženců mínění opačného, stojících pod vlivem *politickým*, očekává kritiku nejvýš nepříznivou; ba jeho dílo bude prý nedoceňováno už jen proto, že vyšlo z pera slovenského. K práci neměl kromě dnešní slovenštiny pramenem žádných starodávných a slovensky psaných památek; »len hlbokým ponorením sa do štruktúry jazyka slovenského a pozorným

a svedomitým prirovnávaním slovenského jazyka k praslovančine a k slovanským jazykom iným, historickým, jako i čiastočne k jazykom indogermánskym (sic!) podarilo sa mi sohnať tú látku, ktorá je tu uložená.«

Již z této krátké předmluvy je viděti, že původní vědecký základ knihy Hlavatého byl rozšířen a změněn později z důvodů *politických*, které bohužel nemohou býti žádné odborné knize na prospěch.

V svém úvodě se Hlavatý domnívá, že historický vývoj skloňování podstatných a přídavných jmen slovenských dosud ještě nenapsal nikdo. Jako byl neznám cizozemským politikům slovenský národ, tak byl neznám cizozemským slavistům i slovenský jazyk. Slovenských domácích badatelů nebylo kromě Czambla, který pracoval jen pro domácí potřeby. A čeští filologové, jakmile se objevil dnešní literární slovenský jazyk na dějišti, prý *úmyslně* jej představovali cizozemskému světu vědeckému jako dialekt jazyka českého. Tak prý Šafařík, pokud byl v Novém Sadě, hlásal, že slovenština je slovanský jazyk samostatný; jakmile však ho maďarská vláda zbavila chleba a čeští učenci povolali do Prahy, zajistivše mu apanáž s žádostí, aby psal jen »česky«, Šafařík prý změnil svoje přesvědčení a začal učiti, že slovenština je dialekt jazyka českého (Hlavatý tu cituje »Hlasy«, o Šafaříkově »Národopise« neví)! Slovinec Miklosich spolehl na Šafaříka a přijal jeho učení o slovenštině bez kritiky do své Vergleichende Grammatik der slavischen Sprachen. Naproti tomu ruský učenec Florinskij zařadil slovenštinu mezi slovanské jazyky jako samostatný jazyk a napsal o ní, že je »par excellence bezprostredný živý potomok slovanského prajazyka«; za to ovšem byl od Čechů pokárán. Šafařík tedy prý vědomě, Miklosich nevědomě se dopustili chyby, která pro slovenský národ může býti osudná! Neboť mlčení cizozemských slavistů čeští filologové vyhlásili za »stanovisko vědy« — a »vieme, jaké politické ciele sa za týmto ‚stanoviskom vědy' skrývajú!« Proto je třeba obrátiti zřetel cizozemských slavistů, aby revidovali otázku samostatnosti slovenského jazyka. A učení falešné, ať je od kohokoli, musí Slováci vyvrátiti sami.

Hlavatý tvrdí, že Slováci žili a žijí ve vědomí a přesvědčení, že jsou národ samostatný a že mají svůj samostatný, svérázný jazyk. Hlavním důvodem pro tuto myšlenku je mu mínění, že historický vývoj jazyka českého a slovenského je zcela jiný. Jazyk slovenský se vyvinul podle Hlavatého přímo z praslovanštiny, jako jaz. ruský, srbskocharvátský (Hlavatý říká: horvatskosrbský), polský a český. Slovenský jazyk je mu v slovanské za-

hradě (omylem vytištěno na str. 15: slovenskej) ovocným stromem samostatným a zvláštním, avšak mladým a malým, a proto prý jej bratrské stromy sousední, starší, větší a mohutnější, hatí v jeho samostatném vývoji, odbírajíce mu podmínky volného vývoje a života. Slovenština není dcerou žádného slovanského jazyka ani vnučkou slovanského prajazyka; slovenština je Hlavatému přímou dcerou slovanského prajazyka a tedy rovnoprávnou sestrou ostatních jazyků slovanských: kdo sáhne po jejím životě, dopustí se sestrovraždy!

Slovenština ovšem dosud, ač mladá a krásná dívčice, nenašla nikoho, kdo by se jí před zlým světem zastal bez výpočítavosti. Ten úkol připadá slovenské mládeži, proto jí Hlavatý věnuje svou knihu.

Slovenština je Hlavatému samostatným, samostatně vyvinutým, svérázným jazykem, odlišným a rozdílným pro svou osobitost ode všech ostatních slovanských jazyků, i češtiny. Vývoj skloňování slovenského Hlavatý podle svého tvrzení probírá prvý: Gebauer v »Historické mluvnici jazyka českého« dotýká se sice i tvarů slovenských, ale, podobně jako Miklosich, jen v rámci českých dialektů, ježto stojí na českém »stanovisku vědy«. Hlavatý proto chce pojednávati o této otázce odchylně od metody Gebaurovy: osobitě a systematicky. Ovšem hned přiznává, že *pro nedostatek potřebných dokladů* obraz vývoje nebude zcela úplný, ale bude prý obsahovati všechno, co je podstatné.

Ve vývoji jazyka mohou nastati změny hláskoslovné, tvaroslovné, větoslovné a lexikální. Čeština v svém vývoji pokročila silně v hláskosloví, bulharština v tvarosloví. Ve vývoji slovanských jazyků H. rozeznává dvě skupiny: severozápadní (k níž náleží luž. srbština, čeština, polština) a »východojižní« (jejímiž členy jsou ruština, novobulharština a ostatní živé jaz. slovanské). Slovenština se kloní podle Hlavatého svým vývojem hláskoslovným i tvaroslovným ke skupině jihovýchodní neboli »východojužnej«, jak říká Hlavatý. Ve vývoji hláskoslovném čeština pokročila tak, že už ji asi ostatní jazyky slovanské nedohoní (také prý by to nebylo žádoucí), naproti tomu slovenština v svém vývoji hláskoslovném se srovnává s konservovanou starodávnou podobou ostatních jazyků slovanských. Jako příklady Hlavatý uvádí: stsl. žrěbę, slov. žriebä, slovin. žrebe, srb. ždrébe, bulh. žrěbé — čes. *hřibě;* stsl. crěvo, slov. črevo, slovin. črevo, srb. crévo, rus. čerevá — čes. *střevo;* stsl. vętr', slov. vetor (vietor), slovin. veter, srb. vetar, rus. věter — čes. *vítr;* stsl. prěpel', slov. prepelica, slovin. plepelica, srb. prépelica, rus. pérepel, bulh. prěperica —

čes. *křepelka;* stsl. kľuč', slov. kľúč, slovin. kľúč, srb. kljûč, rus. kľuč — čes. *klíč;* stsl. učen'je, slov. učenie, slovin. učenje, srb. učenje, rus. učenije — čes. *učení;* sg. g. stsl. učen'ja, slov. učenia, slovin. učenja, srb. učenja, rus. učenija — čes. *učení* atd.

V tvarosloví naopak zase čeština zůstala pozadu ve vývoji za ostatními jazyky slovanskými, tedy i za slovenštinou: po této stránce je čeština nejkonservativnější jazyk slovanský, dochovala si i takové deklinace, třeba někdy jen v troskách, po kterých není stopy v jiných jazycích slovanských, ovšem s koncovkami hláskoslovně k nepoznání změněnými. Ale jak pokrok v hláskoslovném vývoji, tak konservativnost v tvarosloví je češtině na škodu: pozbyla tím na svém hláskoslovném zevnějšku mnoho ze svého slovanského rázu, stala se méně slovanskou a Slovanu méně srozumitelnou, kdežto v tvarosloví, zachovávajíc archaismy, směřuje proti obecnému proudu jazykovému, který zjednodušuje tvarosloví, jako na př. jazyky románské a jazyk novobulharský. Literární staré památky tu jen částečně mohou napomáhati v konservování jazyka. Románské jazyky mají starší literaturu, než je česká, bulharština měla nejstarší literaturu ze všech jazyků slovanských, a deklinace přece v ní zmizely. Český jazyk podle Hlavatého má už v svém organismu něco zvláštního, co dává odchylný směr jeho vývoji. Proto prý jiní Slované Čechům vůbec nerozumějí, anebo jen těžko. Zato Vajanského slovenštině v Dubrovníku rozuměli všichni.

Pro poměr češtiny k slovenštině uvádí Hlavatý tyto okolnosti: čeština patří ke skupině severozápadní, slovenština k jihovýchodní; čeština je hláskoslovně před slovenštinou a tvaroslovně za ní. Z toho soudí, že slovenský jazyk nemůže býti dialektem, nářečím jazyka českého, nýbrž že je samostatný a svérázný jazyk, věrný i svým zevnějškem svému slovanskému původu, že se neodrodil. Historie prý nic neví o tom, že by Slováci byli jeden národ s Čechy, ale učí prý nás, že Slováci byli jedním národem se Slovinci, a to prý dokáže i filologie: není náhoda, že *Slov-ák* a *Slov-en-ec* (Slovinec) hovoří ještě i dnes *slov-en-sky!*

Rozdílnost češtiny a slovenštiny vyplývá Hlavatému i z národní povahy slovenské a české: národ slovenský, povahou vážný, utvořil si řeč bohatou na plné, široké hlásky a, o, u, dochoval je nejen všechny z praslovanštiny, ale rozmnožil i jich počet. Naproti tomu národ český, povahou živější, utvořil si řeč odpovídající více jeho živější povaze, změnil praslovanské široké hlásky přehláskou v užší a tím vytvořil jazyk mající největší počet úzkých hlásek e, é, i, í. Mimo to i neodborník, cizinec, prý hned pozná, že Slovákovi plyne řeč z úst lehce a přirozeně,

kdežto Čech má při artikulaci potíže, a rozhodne, že tito dva lidé hovoří jazyky rozličnými. »Teda i znenie reči a fiziognomia (sic!) hovoriacich prezrádza rozličnosť češtiny a slovenčiny.«

Na námitku, jak to, že Slovák rozumí lépe Čechovi než Jihoslovanovi, Hlavatý odpovídá, že se od vpádu maďarského Slovák s Jihoslovanem již nesešel, zůstali na tisíc let odděleni. Ale Slováci se stýkali s Moravany a jejich prostřednictvím s Čechy. A když se za těch tisíc let Čech naučil německy a Slovák maďarsky, proč prý by se nemohli naučit *aspoň* rozumět svým příbuzným řečem! Hlavatý zamítá mínění Czamblovo, že slovenština žije po pět století pod vlivem češtiny. Nikoli pět století, ale tisíc let: pět set let prý počešťovali slovenštinu nevědomky, za posledních pět set let počešťují ji úmyslně a systematicky. Obsazení Slovenska husity, »vkradnutie češtiny za literárny jazyk na Slovensku«, použití češtiny v chrámích katolických i evangelických, dnešní působení Čechů na Slovensku po převratu — to vše prý působí nepříznivě na čistotu slovenštiny. Odborně vzdělaný Slovák prý žasne nad tou záplavou čechismů, kterými je slovenština veskrz prosáklá! Slováci se nesmějí vzdáti ani hlásky; kdo se vzdá hlásky, vzdá se i celého slova a zůstane konečně lhostejný k samé národní řeči slovenské, bude mu jedno, hovořiti slovensky nebo neslovensky, stane se zrádcem svého jazyka.

Při zpracování látky chce Hlavatý ponechati dialekty slovenské stranou. Nepíše dialektologii a slovenština nemá konservovanějšího dialektu, který by aspoň částečně mohl nahraditi nedostatky starých památek písemných. Dialektické tvary chce připomínati, jen pokud jsou vedlejšími tvary původní koncovky, místy i z důvodů jiných. Východištěm je mu stará církevní slovanština, jazyk starobulharský, jako nejstarší fáze vývoje; k němu připojuje hned konečný stav vývoje, tvary slovenské. Jednotlivé fáze vývoje mezi těmito dvěma body ponechává stranou pro nedostatek dokladů, anebo se opírá o paralelní zjevy jiných jazyků slovanských, aby ukázal, že v slovenštině mohl vývoj jíti tímto směrem.

Z názorů Hlavatého plyne, proč při výkladu jednotlivých zjevů stále opakuje tvrzení, že Češi degradovali slovenštinu na pouhý český dialekt a že je jejich tajným cílem slovenský jazyk co nejvíce připoutati k češtině. Tak při výkladu instr. sg. o-kmenů (človekom, duchom, plodom, stolom) objasňuje, opíraje se o Jagiće, že se organická stsl. koncovka -om' dochovala i do slovenštiny. Koncovka -em v záp. nářečích slovenských vnikla prý z češtiny přes Moravu, do východních nářečí se vkradla z pol-

štiny, neboli koncovka -em se dostala do slovenštiny z »českopol'štiny« (str. 58). Přípona -em v instr. sg. prý v stsl. nebyla; *e* v této příponě je tvrdé, tedy jiného a novějšího původu než původní změkčující *e* (vok. človeče, žid'e, stol'e) nebo *ě* (lok. česky, správně staročesky: v roce, slov. v kút'e, na stol'e); toto *e* nepalatalisuje souhlásek: pred rokem, s bratem, za stołem, je tvrdé, tedy prý nevzniklo z jeru. Ovšem hned za tím Hlavatý uvádí, že stsl. pęt'k', dom'k' dalo do slovenštiny piatok, domok, v dial. piatek, domek (případů *obecně* slovenských: s'n' — sen, k'r' — ker, l'b' — leb, r'p'ť — reptať, predeň, nadeň, podeň, skrzeň Hlavatý arci neuvádí), zapomínaje, že vokativy pane! brate! žide! stole! v záp. nářečích se vyslovují tvrdě (srov. str. 51). Sám na jiném místě při výkladu gen. pl. středních o-kmenů (str. 91) ukazuje, že ani e jako střídnice za jeř v gen. pl. v slovenštině neměkčí předcházející souhlásky t, d, l, n: br'v'no — g. pl. br'v'n', slov. brvien; stsl. plat'no, gen. pl. plat'n', slov. plátno, pláten, krýdlo — krýdel, okno — okien, stehno — stehien, bahno — bahien, močidlo — močidiel. K tomu by bylo možno dodati ještě případy žrádlo — žrádel, žriedlo — žriedel, sídlo — sídel s tvrdou výslovností zubnice v gen. pl.

Základní vadou knihy Hlavatého je, že píše o historickém vývoji slovenského skloňování, ale jak sám přiznává, může podati jen počátek a konec vývoje, ježto jednotlivé fáze tohoto vývoje bez svědectví starodávných písemných památek slovensky psaných nelze zjistiti. Už tu se naskýtá otázka, zda za počáteční bod vývoje *slovenských* tvarů můžeme všude bez výhrady dávati formu *starobulharskou*. Stanovisko, spíše politické než vědecké, jaké zaujímá Hlavatý k češtině, způsobuje, že užívá termínu a pojmu *poľskočeština* (str. 58, 249), jazyk *poľskočeský* (str. 248), ale naprosto se vyhýbá pojmu a termínu československý, československenština, vytvořenému Slováky, jak nám ukazují dějiny spisovné slovenštiny. Uvádí tedy všude z příruček tvary indoevropské (sám jim podle svých pramenů říká »indogermánské«), tvary praslovanské, církevně slovanské, litevské, řecké, latinské, ale nikde pro srovnání neuvádí tvarů *staročeských*, které by se jeho teorii ovšem mohly státi velmi nebezpečnými. Mezi svými četnými prameny uvádí sice i Gebaurovu »Historickou mluvnici«, ale téměř jí necituje (zmiňuje se jen o některých stč. zjevech podle L. fil.), nýbrž hlavně Geb. Mluvnici pro školy střední, takže se zdá, že ani Historické mluvnice při své práci nepoužíval. Stejně byl by mu dobře prospěl i pěkný Hujerův »Úvod do dějin jazyka českého«, toho však nezná.

Odmyslíme-li si z knihy politický nemrav obviňovati bez dů-

kazů kdekoho a odmítneme-li kategoricky každé podezření zaprodanosti při Šafaříkovi, jehož život, práci a korespondenci seznati Hlavatý patrně neměl vůbec příležitost, odpustíme-li autorovi starou etymologickou veteš, čerpanou z romantických obran jazyka, i neznalost prací na př. Polívkových, Pastrnkových a Škultétyových, které vyvrátily teorii Florinského i mínění Czamblovo o jihoslovanském původu Slováků, naplní nás podivem, jak málo podrobně zná Hlavatý spisovnou a lidovou slovenštinu samu, jak nedovede zachytiti ani materiál jazykový, obsažený v knihách slovenských, dobře přístupných. Místo rozmanitých tvarů, jako vlquom (což ozdobil ještě diakritickými značkami, jež my z příčin typografických vypouštíme), kterých Hlavatý s oblibou užívá, každý čtenář (nejen »milý slovenský Čitatel'«, jak ho Hlavatý co chvíli apostrofuje) by s dychtivostí čekal poučení, zda ten onen tvar v slovenštině existuje, zejména takový tvar, o kterém obyčejně běžné příručky nehovoří. Čekali bychom na př. u nom. pl. o-kmenů mužských (vzor had) i tvar *pedagogi* (Kukučín, Mladé letá); u gen. pl. (str. 61) vedle uvedeného tvaru z *Uhôr* i obyčejné tvary z *Uhier, Uhár;* čekali bychom u instr. pl. hojnější doklady na původní tvary, na př. ako medzi pány (Kuk.), za vŕšky (sú) dediny (Timrava), keď ty ztrasieš krpci (Kuk.), za vyhnanci z raja (Hviezd.), nevinne s prasci ma vyhodili (Kuk.) a pod. Hlavatý (str. 67) učí, že životná osobní substantiva zakončená hrdelnicí přijímají v instr. pl. -í (dial. -í), před níž se hrdelnice palatalisují v c, z, s, na př. s tými *žiaci, koželuzi, ženisi.* Děje prý se tak pod tlakem nom. pl., *y* se totiž v slovenštině vyslovuje jako i a instr. pl. zní tedy jako nom. pl. Výklad ten neobstojí, jde tu jen o proporcionální analogii: k nom. pl. voly, pstruhy, raky, kvety, vozy byl instr. pl. voly, pstruhy, raky atd., utvořil se tedy i k nom. pl. žiaci, Turci, koželuzi, ženisi, Česi analogií instr. pl. žiaci, Turci, Česi atd.

Hlavatý tvrdí, že se stsl. koncovka -em' (otcem', nožem') dochovala i do slovenštiny (str. 78), ale dokladu na to neuvádí ani jednoho. Při výkladě lok. pl. -oi-su, stl. êch', Hlavatý uvádí při o-kmenech slovenské tvary v časiech, v trápiech (sic, m. trapiech), na Uhriech, na voziech, potociech, roziech, mnísiech, ale u o-kmenů měkkých (vzor oráč) tvrdí [str. 80], že se původní koncovka -ich' do slovenštiny nedochovala, ač Czambel (Slovenská řeč, 1906, str. 151) uvádí lokály místních jmen u Bežovcich, u Pavlovcich, v Harihovci(h), v Jakľovci(h), nebo pěkný doklad: prišiel raz jeden gróf na štiroch koňi (srov. můj článek v Sborníku Matice slov. I, 1923, str. 182, kde uveden i lokál

ľadviech). Podobně Hlavatý nezná existenci starých místních lokálů na -'as, -ach (v Turach, Smrečach, Topolčach) v slovenštině; upozornil na ně Vážný (Sborník Mat. slov. I, 1923, str. 114). Že je tu třeba bedlivě si všímati těchto archaismů, které těsně spojují starou češtinu se slovenštinou, vidíme z toho, že se těmto tvarům často vůbec nerozumí (Samo Czambel-Danielovič v článku »Slovenský jazyk, živá starina«, Sl. Pohl'. 1905, 124 na př. uvádí nom. *trapie!* ke rčení: Je ako na trapiech — na galejach).

Hlavatý ukazuje, že čeština podržela palatalisaci hrdelnic při skloňování a jejím vlivem že se objevují v záp. nářečí tvary na lúce, na noze (na -se prý příkladu není, str. 116). Ale v Turci se říká v lok. d'iouce, noze, strese, stejně i na východě jsou tvary palatalisované ruce, noze (Pastrnek, L. F., 1898, 221) a nejsou vzácností tvary blse, macose (Vážný, Dativ-lokál jednot. čísla ženských jmen podstatných tvrdých kmenů na -a v nářečích slovenských, Slovanský sborník k 70. nar. Fr. Pastrnka, 1923, str. 171—5). Sg. dat. lok. matky, sukničky, jak uvádí Hlavatý (str. 116), nelze pokládati za obměnu a analogii tvaru raky (Pastrnek, Beiträge, 51), nýbrž za analogický novotvar podle *duši*, tedy matki, ruki atd. Při výkladě gen. pl. a-kmenů bychom čekali doklady na gen. slov typu predloha, epizoda, antitéza a pod. Při ja-kmenech (vzor duše) [str. 123] jsou uvedena substantiva *zora, večera, žiara, konopa*, čekáme zmínku o subst. *búra* (po búre slnce milo sa smeje, Básne J. Čajaka, 1875, str. 32; v čas búri Hviezd., Výber z lyriky, 82, mi búri smetla strela, Hviezd., Letorosty II, 15). Při gen. pl. není uveden ani tvar zôr (Timrava), ani zorí (Hviezd.). Při subst. *pani* je paradigmaticky uveden vzor (129), není však objasněn usus, kdy subst. pani zůstává nesklonné (u pani Kuarkovej, Kuk.).

Skloňování slov na -janin' (-ênin') není věnována pozornost, třebaže se kniha o nich zmiňuje na dvou místech (str. 58, 149), uvádějíc tvar pohania, dial. Rimané, zemané. Bylo by se zmíniti hlavně o nom. pl. subst. kresťan, zeman, oplan, Riman, Slovan, Moravan (v Sl. Pohl'. 1924, str. 85 nalézáme znovuožívený tvar Moravänov). Subst. *kurence* (str. 156) má dat. kurenciam, lok. kurenciach, není zmínka o tvarech kurencom, kurencoch. Při vzoru *mať* (str. 158) se uvádí jen gen. *materi*, mimo to neskloňný tvar *matera* (do matera), ačkoli se vyskytá i původní tvar *matere* (Pastrnek, Beiträge, 14). Nom. sg. *mater* nalézáme u Timravy. Skloňování cizích slov v slovenštině Hlavatý nevěnoval pozornost; sám skloňuje *paradigma* podle ryba (gen. pl. paradigiem str. 36), deklináciám 147, deklináciách 169, neutrumom

177, participiá 264. Při zbytcích sg. nom. jmenného tvaru hoden, dlžen, vinen, povinen, rád, jakživ (str. 174) není uveden tvar *žiaden.* Při skloňování *peší* bylo by doplniti sklonění číslovek v případě: po *piatich* rokoch (Timrava), kterého není vzpomenuto při sklonění pätoro (str. 290, 255), kde se uvádí usus jen při mužském rodě osobních jmen (piati — pätorí chlapi).

Při své protičeské tendenci Hlavatý stále s oblibou vykládá, že vývoj slovenštiny je hodně od češtiny rozdílný. Tak nom. pl. -ove v slovenštině se objevuje jen v dialektech, a to při životných jménech osobních, kdežto v češtině spisovné u osobních i neosobních, ba i při neživotných, na př.: chlapové, hadové, dubové (str. 61). Čeština-polština prý nezná slov hypokoristických, která má slovenština společně s jazyky jihoslovanskými (str. 71). *Pondeli* a *úteri* (sic) jsou čechismy; v češtině jsou prý rodu mužského, v slovenštině středního (str. 86). Stsl. zar'j' (!*), čes. září m. může prý dáti do slovenštiny jen *zár,* gen. zára, dat. záru, pl. nom. ak. záry, kdežto tvar *zárie* prý se z hláskoslovných důvodů na Slovensku nemůže ujmouti (str. 87). V sg. lok. o- kmenů středních, stsl. jabl'cě, rucho — rusě v slovenštině se neužívá tvarů palatalisovaných, kdežto v češtině ano (česky se říká ovšem stejně lok. o jablku, v rouchu, jako v slovenštině). Délka v nom. pl. mestá, letá, perá podle Hlavatého souvisí s ruským přízvukem (str. 90), vlivem nom. se tvoří dat. lok. pl. mestám, mestách (str. 90, 93). Tyto délky jsou ovšem doloženy i ve vých. moravských nářečích a v staré češtině, jsou původu pozdějšího, a mimo to v slovenštině je tu kolísání (Pastrnek, L. F., 1898, 226). Dat. lok. mestám, mestách je patrně utvořen analogií podle rybám, rybách, stejně jako umeniami. Instr. sg. *rybú* v záp. slov. nevyvinul se asimilací z rybou — rybuu — rybú (str. 117), nýbrž je stejně jako stč. tvar rybú reflexem stsl. rybą, kdežto středoslovenské *rybou* jest odvoditi ze stsl. ryboją.

Tvar *cirkev* je stejně jako všechna slova na -ev podle Hl. čechismus, slovensky správně prý by bylo crkva (str. 146). Hlavatý tvrdí, že čeština nemá jmen s příponou -enec kromě mor. nářečí hrozenkovského, do něhož prý se dostaly ze slovenštiny (str. 157); nemá ovšem tušení, že sem patří četná substantiva česká jako mládě—mládenec, stč. lvíče—lvíčenec, stč. kuře, pl. kuřenci, kotě—kotenci (Gebauer, Historická mluv. III, 1, str. 5, 421). Čech prý si oblibuje souhláskové skupiny jako *větr, mysl, nesl, dobr,* kdežto Slovák se jim vyhýbá, užívaje vsuvek o, e: vietor, mysel',

*) Čes. září je ovšem ze staršího zářuj (za-rjuj') z kmene řu-, který je v slovese řúti, řevu a v podst. jm. říje, říjen. R.

niesol (str. 173). Místo obvyklého *predeň* Hlavatý užívá *predoň* (vsúva predoň pohybné *o*, str. 193). Slovák dovede vysloviti slabiky ki, gi, hi, chi, nepalatalisuje přívlastňovacích jmen přídavných (matkin, strigin, macochin), kdežto čeština se i tu odchýlila od slovenštiny, píšíc a hovořic: matčin, stryžin(?), macošin (str. 183). Palatalisace hrdelnic tu ovšem byla i v slovenštině, místy se drží podnes (stridžie oči), většinou byla však analogií zrušena. Podobně jako v slovenštině (tichí žiaci, velkí chlapci) nacházíme i v živé české mluvě v nom. pl. tichí lidé, velkí ptáci, slovenskí l'udáci — čes. tvary spisovné: slovenští, čeští, velcí nemohou býti dokladem pro různost češtiny a slovenštiny. Čeština prý má odchylný vývoj komparativu, ježto má více tvarů jmenných a ježto má příponu -ěji (ejí)! Tvary přechodníku nesa, ida, veza Hl. prohlašuje za čechismy, tvarů *konča* (srov. výklad Zubatého v Sbor. Mat. sl. 1923, str. 115), chťa — nechťa neuvádí; v češtině prý jsou dochovány tvary přechodníků *prosa, voza* (str. 215 a na str. 216 se o nich vykládá, že jsou »medzistupeň«). Dat. lok. dial. trem, trech za tr'm', tr'ch' je prý čechismus; slovenské tvary trom, troch mohly by býti historické (or'l' — orol), ale jsou prý jistě analogické podle dat. lok. chlapom, chlapoch. Pak bychom ovšem ani *deň* (d'n') a *sen* (s'n') nemohli pokládati za slovenské tvary! V češtině za stsl. četyre prý máme tvar *čtyré* (str. 224).

Při skloňování složeném u adjektiv Hlavatý uvádí vedle sebe paradigma litevské, stslov. a slovenské, nikde se však nezmiňuje o staročeských tvarech, které jsou často totožné se slovenskými. Tvrdí, že se většina stažených tvarů slovenských od češtiny liší, a na tom zakládá i důkaz samostatnosti jazykové. Stažení *oje -é* (bosoje — bosé) pokládá za eminentně české, uváděje na ně též příklady: co-je -to = céto, pojedeme = pédeme (str. 245). Slovenské tvary *bosé, dobré* pokládá za analogii vlivem slovinštiny Běžné tvary bosô, dobrô má s Czamblem za obdobu srbských tvarů dobrô, žutô a zamítá námitky Pastrnkovy. Ještě prostším se mu zdá výklad, že boso-je dalo boso-jo (v střední slovenštině prý je *o* místo *e* oblíbeno po měkké souhlásce), bosoo, bosó, bosuo, bosô. Tvary dobrô, bosô chce zavésti do spisovné slovenštiny jako libozvučnější a slovenštější, zejména když slovenština nikdy neměla ani nemá schopnosti stahovati *oje* v *é*. I tvary *dobrého, dobrému* prohlašuje za tvary původu slovinského (str. 248). Dialektické tvary bosýho, bosýmu prý vznikly analogií podle kýho, kýmu. Přirozený výklad ovšem tu je, že jde o mechanické připínání koncovek -ho, -mu (srov. môjho, môjmu, synovho, synovmu). V 3. p. jedn. žen. má prý čeština odchylkou od slovenštiny tvar *bosé* proti slov. bosej; o staročeských tvarech složených adjektiv,

jak bylo již připomenuto, Hl. nemá ani zmínky. 4. p. jedn. žen. v slovenštině je *bosú*, v češtině prý odchylkou bosou; že byl v stč. rovněž ak. dobrú, stejný se záp. slovenštinou (bosú, dobrú) a i s východní, kde ovšem nastalo krácení (bosu), o tom se Hl. nezmiňuje; podobně si vede i při výkladě vzoru *pěší*, nacházeje všude odchylky od češtiny. Již z těchto ukázek je viděti, jaké osudné následky má při výkladě slovenského tvarosloví neznalost historické mluvnice české.

Nejednou u Hlavatého nalézáme nesprávnosti věcné. Tvrdí na př., že střední slovenština netrpí dvou dlouhých slabik za sebou (str. 100, 118), ale každá mluvnice uvádí případy: krásnou, bránou; prútie, siatie, liatie, hriatie; básní, piesní, sietí; krásné dieťa; kúpia, lúpia, súdia, vrátia; jedenásťkrát, tisíckrát; námietka, zásielka a pod. Známé jsou i případy: túžieb príval (Hviezd.), čísiel, sídiel (Polívka, Súpis slov. rozprávok), trávieval (Hviezd.), nevyprázdnieva (Kuk.). Ba nalézáme i tři dlouhé slabiky za sebou (žiadúcne). Hlavatý naříká, jak je slovenština pokažena češtinou, sám však píše: *záslovná* spoluhláska (str. 103), slovenští *mluvnicopisci* (str. 165, 238), dokiaľ sa ono *jako také* v slovenštině udržalo (str. 171) — t. j. následuje úplně směru Czamblova (srov. článek Vášův »O slovech a úslovích, kterými S. Czambel nahrazoval v slovenštině čechismy«, ČMF. 1913). Na jedné straně se zdůrazňuje slovenská osobitost, zachovalost a starobylost krojů, mravů, na druhé straně v řeči, kde má čeština starší tvary, Hlavatý jeví snahu mermomocí slovenské novotvary vychváliti a češtinu snížiti.

Nesprávně tvrdí Hlavatý, že jeř v slovenštině nemá změkčující moci (str. 133, 135) a že měkkost do nom. kosť vnikla z ostatních pádů vlivem i. V slovenštině máme za ľv', ľva lev, gen. ľva, fem. ľvica; za ľsť máme lesť, gen. ľsti; za ďň máme deň, za mlaťc' mlaťec, huďec. Toliko u jmen na -ľc', -ŕc' nastává depalatalisace: č. stařec, gen. starce, slov. strelec, gen. strelca, Malec, gen. Malca (nesprávně Hl. uvádí Malľcov str. 181 místo Malcov). Z nedostatku smyslu pro historii jazyka vykládá húšč z původního húšť (ť prý se tu mění následkem š v č). Tvary »je známo, vedomo« vyhlašuje za neslovenské, stejně i je *vidno, rečeno, spomenuto* a pod. Trpět prý se může jen tvar *možno* jako vžitý, místo »je známo« prý jest psáti »je známe« (sic), místo *vidno* lépe je »jako vidieť«, »jako je vidné«, (str. 192). Avšak starého slovenského výrazu »je vidno« užívá se též ve smyslu »je světlo« (večer je vidný = světlý) a podobných konstatních rčení nelze měniti.

V knize Hlavatého nalézáme i několik zvláštností a odchylek

pravopisných, na př. sekundärný str. 75, 125, 145, na Západe, na Východe (= na západním Slovensku), str. 100, Chalúpka str. 104, skrsnúť str. 139 m. zkrsnúť, skúsenosť str. 218 m. zkúsenosť a pod. Objevují se tam i chyby tiskové, na př. čestina str. 61, 224 m. čeština, slovenčina stredna str. 100, Nikkola str. 118 m. Mikkola, ktoré by sa krýly str. 123, ulicam str. 127, kos'ją str. 135 m. kost'ją, čes. panev, cirkev str. 146, Dosial' sme prebraly str. 147 m. prebrali, spôbob str. 164 m. spôsob, spoluhlaskové skupeniny str. 173, komporatívov str. 206, krajšie str. 205 m. krajšie, slosenských str. 211 m. slovenských, těm' — jm' str. 243 m. jím', vliký str. 250 m. veliký, zákadné str. 256 m. základné, dialoktologie str. 270, Záturecky str. 270 m. Záturecký atd.

Slovenskou knihu, zejména mluvnickou monografii, která by nás na základě podrobné znalosti odborné literatury poučila o historickém vývoji slovenského tvarosloví a o dnešním jeho stavu, přijali bychom jistě všichni s největší radostí a potěšením. Litujeme, že této radosti nemůžeme míti z knihy Hlavatého; má sice učenou škrabošku, ale v své podstatě není dílem vpravdě vědeckým. Jinak by též nemohl býti na str. 33 celý její jeden paragraf vyjádřen tímto způsobem: »37. 8. Atď. atď. atď. —«.

J. Menšík.

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

V Časopise pro moderní filologii a literatury (X, 2) vykládá prof. J. Janko zase původ několika slov: Alkalie je z arab. al (= člen) a kali (žíravina); téhož původu je i název rostliny alkana, utvořený z al-hinna (ona rostlina), jehož druhé části v tvaru henna se užívá i u nás jako názvu barviva na vlasy; z arabštiny jsou převzata i další mezinárodní slova alkohol, arab. al- ko'hl, vlastně jemný leštěncový prášek k černění obrví, pak nejjemnější druh kterékoli látky, zvl. vína nebo lihu, a alkovna, z arab. al-kobba (stan, klenba, klenutá komnata); slov. allahovat' znamená původně volati po turecku Allah; alegát, příloha, místo citované z nějakého spisu, zvl. ze zákona, je buď z lat. alligare (přivázati) nebo allegare (zákonem stanoviti); alma mater, čestný titul universit, znamená živnou matku, živitelku, a jest odvozen od slovesa alo (živím); almanach, dříve také almanah, jest slovo původu nejasného, do jazyků západních se dostalo pravděpodobně prostřednictvím arabským a znamenalo zprvu kalendář, později novoroční zábavník (novoročenku, ročenku a p.); almandin, druh granátu, má jméno podle maloasijského města Alabanda (alabandinus = alabandský); almara jest původem slovo latinské, armarium (skříň na knihy, šaty, klenoty), jehož základem je slovo arma (náčiní, nářadí, zbraň a p.); almaviva, krupicový puding, má jméno po hraběti Almavivovi, známém ze skladeb o Figarovi.

V Komenském (51, 6 a předešlých) uveřejňuje prof. Jiří Malovaný zajímavý článek o »Vyučování češtině spisovné na základě nářečí«. Malovaný dospívá v něm k správnému poznání, s nímž plně souhlasíme a jež jsme za jiných poněkud okolností také vyslovili (v referátě o knížce Z Dolních Štepanic VI, 181), že se i mateřskému jazyku má vyučovati individuálně, ne podle jednotné šablony pro celou oblast českého jazyka a že tedy metodickým východištěm při vyučování mateřštině má býti rodné nářečí žákovo a jeho individuální poměr k řeči spisovné. Malovaný ukazuje zcela správně na to, jak výborné jinak cvičebnice Müllerovy nepřinášejí přece žádoucích úspěchů ve vyučování mateřštině, protože jsou založeny na nářečí středočeském, jehož poměr k spisovné češtině jest ovšem jiný než poměr nářečí ostatních, na př. moravských. Učí-li se tedy podle jednotných cvičebnic Müllerových nejen v středních Čechách, nýbrž i jinde, vštěpuje učitel svým žákům mnohé věci, kterým by učit nemusil, protože v nich jeho žáci nechybují, a naopak neučí těm věcem, v kterých jeho žáci silou svého rodného nářečí chybují, protože na odchylky tohoto způsobu v učebnici jednotné pro všechny školy pamatováno nebylo (a ovšem pamatováno ani býti nemohlo). Malovaný ukazuje na př. na to, jak cvičebnice Müllerovy pěknou metodou a po několik školních roků vštěpují žákům vědomí rozdílu mezi výrazy »ti velicí vojáci byli hodní« a »viděl jsem ty veliké vojáky«, které se v nářečí středočeském matou (»ty velký vojáci byli hodný« a »viděl jsem ty velký vojáci«). Ale všechna tato cvičení jsou pro moravské žáky zbytečná, protože se na Moravě v této věci (nehledíc k odchylkám hláskoslovným) mluví shodně s jazykem spisovným. A naopak. Skoro po celé Moravě se skloňují podstatná jména typu přádelna, kovárna měkce podle vzoru duše; mívají tedy 1. p. přádelňa, kovárňa, 6. p. v přádelni, kovárni atd. Těmto tvarům se tedy musí moravský žáček odnaučovat, chce-li mluviti a psáti spisovně, ale v pražských cvičebnicích není na tuto odchylku pamatováno, protože se nářečí středočeské v té věci od spis. jazyka neliší. A takových příkladů by se dalo shledati z každého nářečí českého i moravského a slezského na kopy. Z toho ze všeho je patrno, že se jednotná a universální metoda pro vyučování mateřskému jazyku nehodí, protože není jednotný základ, z něhož se vychází. Jednotná metoda, jednotný postup, jednotná cvičebnice atd. je na místě při jazyce cizím, k němuž si zpravidla všichni žáci přinášejí stejný základ, t. j. bílou plochu vnímání anebo snad při takových spisovných jazycích, jimž se i příslušníci téhož jazyka, ale odlehlejších dialektů (na př. Severoněmci spisovné němčině) musí učiti skoro jako řeči cizí. Ale při jazyce mateřském a zvláště při češtině, jejíž spisovná forma se od jednotlivých nářečí liší celkem jen dost málo, bylo by zajisté metodicky absurdní trvati na šablonovitě stejném způsobu vyučování. Nejlepší cvičebnicí bude vždycky dobrý, metodicky a odborně vzdělaný učitel, který se obeznámí s nářečím svých žáků a do-

vede podle něho zaříditi svůj postup kladný i záporný. Bude to snad pro mnohé méně pohodlné, ale je to postup jediné přirozený, ekonomický a úspěšný, který je třeba aplikovati nejen na školách obecných, ale i středních. R.

Divadelní list k odpolednímu studentskému představení 27. února zněl takto: »Národní divadlo. Na Starém Bělidle. Zpěvohra... Složil... S textem K. Šípka podle... Scénická výprava Karel Štapfer. Dirigent Rudolf Zamrzla. Režisér Robert Polák.«

Proč takovéto oznámení nemá býti slohově jednotné a česky přesné? Proč odstrkávat sloveso, když na něm česká věta záleží? Tedy na př.: ... Složil... Slova (text) napsal... Scénicky vypravil... Hudbu řídí... Hru řídí... (Režii má...). — Také obchodní návěští v divadelním listě buďtež podrobena opravám. Jsou Čechové, že jim ani v plzeňském restaurantu nebude chutnati »večeře předi po divadle«, když zvykli večeři před divadlem (7. pád) a po divadle (nebo po něm — 6. pád!). — Jak svou knihu nazval Jevrejnov, nevíme, ale jistě ne tak truchlivě, jak mu její nápis přeložili v kanceláři Národního divadla, uvádějící v řečeném listě výňatky z Jevrejnovy knihy: »Divadlo jako takové«. Výňatky »jako takové« z knihy o divadle »jako takovém« dopadly mezi jiným takto: »Ergo ona samice musí samce vábiti vyzývavě, působiti na jeho pohlavní cit...« Což se vykládá o »pentličce v copu koketní dívky«. Pro naše studenty a studentky »jako takové« je to poučení zajisté velmi případné a při vhodné příležitosti. K. J.

HOVORNA.

DRAHOKAM (K. Z.). Našel-li p. dr. Brtník, který náleží také mezi »válečné poškozence« Naší řeči, kdesi v Naší řeči jeden drahokam (ovšem jen na papíře) a jedno přídavné jméno se -vší, jak oznamuje vítězně ve Venkově 6. února r. 1924, přejte mu té nesmírné radosti. Je to škodolibá, ale prostoduchá radost primánka, když mu profesor přehlédne v komposici »hrubku« anebo když si sám zapomene doma notes. Kdo nestačí na důvody, chytá se lapálií. Páni ze společnosti »válečných poškozenců« rádi nás pomlouvají, že jsme »neomylníci«, ale zde vidíte sám, že i my jsme »omylníci«, když jsme propustili v svém časopise tvary drahokam a působivší, třeba jsme tvaru drahokam nikdy nikomu nevytýkali (napsali jsme ovšem 2, 90, mluvíce o adv. drahokamově, že je utvořen zkomolením slova kámen podle něm. Edelstein, ale že se už příliš vetřel v oblibu našich spisovatelů) a třeba jsme proti adjektivům tvaru působivší jen namítali, že se tohoto novotvaru užívá často zbytečně, zvláště tam, kde má jazyk za ně příd. jména tvaru padlý (výslovně právě v polemice s p. dr. Brtníkem 4, 128). Ale to je vedlejší. Že jsme lidé smrtelní a tedy chybující, prohlásili jsme už nesčíslněkrát; vyklouzne-li nám někdy v nestře-

žené chvíli z pera anebo ujde-li naší pozornosti v cizím textu tvar, s nímž bychom při dobrém vědomí nesouhlasili, je to psychologicky snadno pochopitelné, zvláště když takový tvar čítáme v dnešní literatuře od malička přes tu chvíli. Nemůže býti o tom sporu, že i takové přehlédnutí zasluhuje výtky, a my milerádi uznáme, opravíme svůj omyl, když nás naň někdo upozorní. Ale je velmi naivní a dětinské, domnívá-li se někdo, že nás takovým hledáním hnid »zabije« anebo že tím vyvrací zásadu, proti níž jsme se bezděky prohřešili. To je tak pošetilé, jako kdyby někdo dokazoval neplatnost zákona o šetření cti tím, že některý soudce v nestřeženém okamžiku někomu vynadal, anebo viděl zbraň proti abstinentnímu hnutí v tom, že se některý jeho apoštol napil omylem místo vody piva. Takovýmito hluboce vědeckými a důvtipnými důvody bojuje proti Naší řeči odedávna prof. Strejček a nyní se k němu tedy přidružil i p. dr. Brtník. Že si nevymyslil sám nic nového ani lepšího, nedivíme se; papouškoval vždycky jen po jiných, a i náš vynikající kritik, Arne Novák, napsal o něm jako o spisovateli, že je »epigon, a to místy přímo otrocký« (Lumír 49, 335).

JEHNĚCÍ (K. R.) je původem příd. jméno přivlastňovací k subst. jehně, odvozené příponou -jí (-j'-) tak, jako račí z podst. jm. rak, muší z moucha, hovězí z hovado a p. Protože se kmen podst. jména jehně končí souhláskou t (jehnět-e), mění se toto koncové t před příponou -j'- v c (tak jako v stejně tvořených posesivních jménech místních Kondrac z Kondrát, Humpolec z Gumpolt, Bolelúc z Bolelut a p.). Týmž způsobem se tvořila podobná přivlastňovací jména příd. i od jiných podst. jmen téhož vzoru co jehně: tele — telecí, zvíře — zvířecí, dítě — stč. dietěcí, hříbě — hříběcí (mylným výkladem chřipěcí), kuře — kuřecí, holoubě — holouběcí, kozle — kozlecí, prase — prasecí, kníže — knížecí, hrabě — hraběcí atd. U většiny těchto přídavných jmen se zachoval tento tvar až posud. Ale vedle podst. jmen vzoru kuře, -ěte byla v starším jazyce v témž významu podst. jména s příponami -enec, -ec. Zvláště podst. jmen s příponou -enec bylo užíváno v jazyce starším jako množ. čísla k podst. jménům vzoru kuře, a k tvarům množným pak přidělávány byly i tvary jednotné. Byl tedy v jazyce starším sing. kuře — plur. kuřenci, holúbě — holubenci, lvíče — lvíčenci (a sing. lvíčenec), robě — robenci (a sing. robenec) atd. K nim se družily podobné druhotvary s příponou -ec; tak vedle tvaru kózle (nč. kůzle) byl tvar kozlec, 2. p. kozelce (dosud »svázati do kozelce« a k tomu nový 1., 4. pád »svázati v kozelec«), vedle tvaru jehně tvar jehnec, 2. p. jehence atd. I od některých z těchto substantiv s konc. -ec, -enec tvořila se příd. jména přivlastňovací touž příponou -jí (-j'-), a jako je srnec — srnčí, tak byla i příd. jména kuřenčí, jehenčí, kozelčí a snad i jiná; toho původu může býti také (nevzniklo-li pouhou napodobou) i mor. prasenčí. Byla tedy k některým substantivům příd. jména přivlastňovací dvojího tvaru, na př. kuřecí a kuřenčí, jehněcí a jehenčí, kozlecí a kozelčí a časem i prasecí a

prasenčí. I bylo tedy zcela nasnadě, že mezi takovýmito výrazy tvarem málo odlišnými a významem totožnými docházelo časem i k vyrovnání tvarovému; a jako z tvarů plátenný a plátněný vznikl později vyrovnáním dnešní tvar plátěný, tak také z tvarů jehněcí a jehenčí vznikl časem tvar jehněčí, z kozlecí a kozelčí tvar kozlečí, z prasecí a prasenčí tvar prasečí. Kde nebylo takových dvojtvarů, zůstával v platnosti tvar původní; proto říkáme dosud telecí, zvířecí, kuřecí, knížecí, hraběcí atd. Píše-li se dnes (anebo má-li se psáti) jehněcí, není ani vinou ani zásluhou Naší řeči. NŘ. opravila jednou kterémusi spisovateli (hned v 1. seš. I. ročníku) tvar jehněčí na jehněcí z toho důvodu, že tak učí psáti Pravidla čes. pravopisu, jimiž se NŘ. pro zachování jednoty v pravopise řídí. Do Pravidel uvedl tvar jehněcí hned r. 1902 Gebauer, patrně pro zjednodušení a shodu s tvary telecí, zvířecí, kuřecí atd.; v dalších vydáních Pravidel přidána k normalisovanému tvaru jehněcí ještě poznámka »odchylně jehněčí« a tato stilisace zůstala v Pravidlech podnes. V staré češtině do 15. stol. tvar jehněcí byl asi řídký; Gebaurův Stč. slovník má aspoň doložen jen tvar jehenčí. Tím snáze je pak možno si vyložiti, že tvar jehněcí podlehl brzo vlivu svého dubleťa a změnil se v tvar jehněčí, který pak pro svou bližší spojitost s podst. jménem jehně vytlačil i tvar jehenčí, zvláště když podst. jm. jehnec zaniklo. Tvar jehněčí se vyskytuje podle Jungmanna už v slovnících Veleslavínových; Thám 1788 (s. v. Lamm-) má jen jehněčí, Dobrovský 1821 rovněž; výtka v NŘ. 1, 20 prokazuje jeho existenci i v spis. řeči dnešní. Žije-li vedle něho v nč. praxi spisovné i tvar jehněcí, nedovedeme na ten čas říci, nemajíce k tomu potřebných lexikálních dokladů, které by prokázaly buď jeho existenci nebo zánik. Podle svého jazykového citu jsme nakloněni věřiti, že není příliš častý; vede nás k tomu jednak jeho minulost, jednak ztráta opory v jazyce živém, který zná jen tvar jehněčí. Pro to pro všecko pokládáme za nejsprávnější, aby se ve spisovné praxi dalo aspoň na vybranou: jehněcí n e b o jehněčí (a obdobně i kozlecí n. kozlečí). Ovšem se zásadou zjednodušovati se to nesrovnává, neboť byla-li dosud od normy (zvíře — zvířecí) výminka jen jedna (prasečí), přibudou takto ještě dvě další. Ale to není zásada naše. Vývoj tvarů jehněčí a p. je také zajímavý tím, že zjednodušení, které provádí živý jazyk na jedné straně (jehněcí : jehenčí = jehněčí), způsobuje komplikaci na straně jiné (zvíře : zvířecí, ale jehně : jehněčí). To je zjev v živém jazyce velmi častý.

LUZNÝ (J. L.). Podle informace, kterou jsme si vyžádali od řed. dr. Fr. Macháta, je jména Lužný užito v Baštově Průvodci Šumavou. Jinak se užívá dnes na mapách Šumavy zpravidla tvaru Luzný. Je-li něm název Lusen původní, či je-li to obměna jména českého, je těžko rozhodnouti. Nám se název Luzný nezdá slovem starého původu. Slovo luzný s významem půvabný (pův. asi mámivý, vábivý, z kmene lud-, který je v sloveso lúditi, louditi, slož. odlouditi a p.) snad v starším jazyce bylo, ale jistě asi bylo řídké (Geb. má jen jediný doklad na subst. luznost); jeho rozšíření v jazyce

českém se datuje teprve od Hankových padělků (Mil. písně krále Václava). Protože však ani původ německého názvu není o nic jasnější, bylo by snad možno pomýšleti na původní český název Lužný, z něhož vznikl název německý týmž způsobem, jako německé jméno Lusen pro Lužnou u Přímdy. Příkladů toho, že lesům i horám dávána byla jména toho způsobu jako Luh, Lužec, Lužný, uvádí Sedláček ve Sněšce starých jmen několik. Bylo to nasnadě, protože slovo luh znamenalo v jazyce starším les n. háj (Tu se stešte [zastesklo] čeledi jeho; vece Čech: Ach běda jest skutka mého, že pro mě jste v téjto núzi a jsú pro mě vaši domové hustí luzi Dalimil C 2; v něm. překladu: dicke weld). Podle toho by Lužný znamenal lesnatý vrch. To je ovšem jen domněnka, pro niž opory ve zprávách historických nemáme.

PŘIBÝTI (O. W.). Výraz »já jsem přibyl« nemůže znamenati pro přirozeného Čecha nic jiného než »přibylo mne, spravil jsem se, ztloustl jsem«. Sloveso b ý t i a jeho některé složeniny nabývají ovšem jako v jiných jazycích někdy významu slovesa pohybového (jíti), ale toho významu jim dodává teprve přísl. určení naznačující směr pohybu (ob. kam) anebo (stala-li se složenina slovesem přechodným) předmět vyjadřující cíl nebo směr pohybu. Říkáme tedy na př.: kdy tam budeme? (= kdy tam dojdeme?), hned jsem zpět (= hned se vrátím), v kolik hodin jsi tam byl? (= kdys tam dorazil?) a p. Podobně v složeninách: sloveso d o b ý t i s e nabývá významu »vjíti, vniknouti, dostati se« teprve, připojíme-li přísl. určení: zloděj se dobyl do komory, pták se dobývá z klece. P ř e b ý t i znamená přetrvati, přečkati, býti nad počet; s předmětem označujícím směr pohybu znamenalo v starším jazyce »přejíti«: (Jidáš) přěbyl moře, země, řěky (Leg. o Jid. 141). Podobně se užívalo slovesa u b ý t i (ob. méně býti): mohl jsme... této nevole ubýti (= ujíti, Háj. 140 r). Tak i sloveso p ř i b ý t i: je-li ho užito prostě, znamená opak slovesa ubýti, tedy zvětšiti se rozsahem nebo počtem; významu přijeti, přijíti nabývá teprve ve spojení s přísl. určením: přibyl jsem do města, k cíli atd. »Otec přibyl« ve významu »otec přijel« neřekne nikdo, kdo má jazykový cit; pro Čecha znamená tato věta leda »otce přibylo«.

SYROVÝ, SUROVÝ (7, 313). 1. Na Břeclavsku se říká j e n syrový. »Je to taký syrovec.« »Ty syrovče syrový.« I maso atd. je syrové. 2. Jeden z chlapců Janošíkových byl S u r o v e c. (Uč. J. Úlehla v T. Sv. Martíně.) Také okolo Uh. Hradiště je jen tvar syrový (syrové maso, ovoce, počasí, syrový člověk, je mi syrovo od žaludku). Slova s y r ý se užívá na př. ve rčení »to je venku syro«, ale říkává se i zde »syrovo«. (Praporník Dr. Ant. Štrášek v 9. odd. MNO.).

T i s k o v ý o m y l.

Na str. 87 ř. 11 shora čti b a t o h m. batoch.

Odpovědný redaktor: Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. v Praze-I., Bílkova ul. 17.